

Πέρα από τη Μιζέρια των Εκλογών

Αναστάσης Ταραντίλης

Η πραγματικότητα απογύμνωσε τα μεγάλα ιδεολογικά αφηγήματα τόσο της ελεύθερης αγοράς όσο και του υπαρκτού σοσιαλισμού καθώς δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν έναν καλύτερο και πιο δίκαιο κόσμο όπως ευαγγελίζονταν. Μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, πολλοί υποστηρικτές της ελεύθερης αγοράς βιάστηκαν να ανακοινώσουν το τέλος της ιστορίας, να διαπιστώσουν ότι μέχρι εδώ μπορεί να φτάσει η ανθρωπότητα, να υποστηρίξουν ότι μπορεί το σύστημα να μην είναι το πιο δίκαιο αλλά δεν γίνεται να υπάρξει κάτι καλύτερο, να διακηρύξουν ότι ο καπιταλισμός νίκησε και δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική.

Βέβαια οι κοινωνίες είναι ανεξέλεγκτες δημιουργικές δυνάμεις και γι' αυτό έχουν πάντα τον τελευταίο λόγο. Για παράδειγμα, τα Κίτρινα Γιλέκα, ένα από τα κινήματα των τελευταίων ετών που λειτουργούν με αμεσοδημοκρατικές συνέλευσεις πολιτών όπως το Occupy στην Αμερική, οι πλατείες του 11' στην Ελλάδα ή οι πλατείες του 13' στη Βουλγαρία.

Η πρακτική των Κίτρινων Γιλέκων να καταλαμβάνουν διασταυρώσεις και πλατείες έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός διαφορετικού δημόσιου χώρου και χρόνου. Ξεφεύγουν από το καθιερωμένο τρίπτυχο **εργασία-κατανάλωση-ύπνος** και οικοδομούν τις συνθήκες για πολιτικό διάλογο και δράση, στοιχεία απαραίτητα για να αναπτυχθεί η αμεσοδημοκρατική οργάνωση. Λόγω του οριζόντιου τρόπου οργάνωσης το κίνημα των Κίτρινων Γιλέκων εναντιώθηκε στη λογική της ανάθεσης και έτσι, όταν τον Δεκέμβρη του 2018 ο Μακρόν ζήτησε από τα Κίτρινα Γιλέκα να εκλέξουν εκπροσώπους για να συνομιλήσουν με την κυβέρνηση εκείνοι αρνήθηκαν κατηγορηματικά. Μέσα από τις διαδικασίες τους τα Κίτρινα Γιλέκα βιώνουν την πραγματική πολιτική, δηλαδή τη δημοκρατική συμμετοχή ίσων ατόμων τόσο στην απόφαση όσο και

στην υλοποίησή της.

Σε μια εποχή που συνεχώς μας βομβαρδίζουν με ανόητους λόγους για να συμμετάσχουμε στις εκλογές – πχ. ψηφίστε Σύριζα για να μην βγει η Νέα Δημοκρατία, ψηφίστε Μακρόν για να μην βγει η Λεπέν, ψηφίστε Χίλαρι για να μην βγει ο Τραμπ – οφείλουμε να καταλάβουμε ότι οποιοδήποτε πρόσωπο πάρει την εξουσία θα εφαρμόσει την ίδια νεοφιλελεύθερη πολιτική. Το είδαμε με την «πρώτη φορά Αριστερά» στην Ελλάδα, όταν σε μια νύχτα το ΟΧΙ έγινε ΝΑΙ. Το βλέπουμε στην «πρώτη φορά Αριστερά» στο Μεξικό, όπου η κυβέρνηση Ομπραδόρ – της οποίας κάποια μέλη, προτού ανέλθουν στην εξουσία, υποστήριζαν τους Ζαπατίστας – θέλει να υπαρπάξει εδάφη των Ζαπατίστας και των υπόλοιπων ιθαγενικών λαών για να δημιουργήσει τουριστικά θέρετρα και δρόμους.

Απέναντι στη μιζέρια και τα αδιέξοδα των εκλογών, και γενικότερα στη λογική της αντιπροσώπευσης, να βάλουμε μπροστά τη δράση στα κοινά, να φτιάξουμε συνελεύσεις των γειτονιών, των πόλεων, να δημιουργήσουμε ομοσπονδίες αυτών των συνελεύσεων. Να γίνουμε δημιουργικοί και να αρχίσουμε επιτέλους να μιλάμε για αυτά που έχουν σημασία. Η αμεσοδημοκρατική πολιτική δεν είναι κάποια επαναστατική ονειρώξη που δεν πρόκειται να συμβεί ποτέ, συμβαίνει σήμερα στη Ροζάβα, στους Ζαπατιστάς, αλλά και στη λιγότερο εξωτική Γαλλία όπου τα Κίτρινα Γιλέκα προσπαθούν, μέσα από τον θεσμό της Συνέλευσης των Συνελεύσεων να φτιάξουν ένα δίκτυο αμεσοδημοκρατικών συνελεύσεων σε όλη τη Γαλλία.

Είναι ο καιρός πλέον να δούμε ποια είναι όντως τα ρεαλιστικά όρια για μια ουσιαστική αλλαγή. Σίγουρα δεν είναι ρεαλιστική η μεταφυσική πίστη ότι ψηφίζοντας τον σωστό υποψήφιο (ή τουλάχιστον τον λιγότερο κακό) στις εκλογές θα αλλάξει κάτι, ούτε και η πίστη σε κάποιο επαναστατικό κόμμα-πρωτοπορία που κάποια στιγμή σε ένα αφηρημένο μέλλον θα δικαιωθεί και θα αλλάξει τα πάντα.

Ας είμαστε, λοιπόν, ρεαλιστές. Η αμέση δημοκρατία δεν είναι ούτε απάντηση ούτε υπόσχεση αλλά ένας τρόπος να βρούμε

συλλογικά τις δικιές μας απαντήσεις και να δημιουργήσουμε τα δικά μας νοήματα ώστε να οικοδομήσουμε έναν νέο κόσμο, όπου ο άνθρωπος δεν θα κυριαρχεί ούτε πάνω στον άνθρωπο αλλά ούτε πάνω στη φύση.

Προς μία Αναγνώριση της Εκλογικής Αποχής

Ιωάννα-Μαρία Μαραβελίδη

Σήμερα, με τις ματαιωμένες προσδοκίες της λογικής της ανάθεσης αλλά και τον ολοένα αυξανόμενο κυνισμό που επικρατεί ως προς κάθετι πολιτικό, φαίνεται αναγκαία η δημιουργία ενός κοινωνικού μετώπου **πολιτικής εκλογικής αποχής και συνείδησης**. Για να δημιουργηθεί ένας τέτοιος πόλος χρειάζεται να παρουσιαστούν συγκεκριμένες προτάσεις σε σχέση με αυτό, μέσα από ένα οριζόντιο, αμεσοδημοκρατικό κίνημα που προχωρά, πέρα από την αντίσταση και τη στείρα αποχή, στο επόμενο βήμα της ΠΡΟΤΑΣΗΣ.

Στη σύγχρονη ολιγαρχία που ζούμε, οι φωνές των από τα κάτω όχι μόνο δεν ακούγονται, αλλά δεν αναγνωρίζονται κιόλας. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της αποχής, συνειδητής ή μη, το σύστημα επιλέγει να μην καταμετρά στο σύνολο των τελικών αποτελεσμάτων το ποσοστό της αποχής των εγγεγραμμένων εν δυνάμει ψηφοφόρων. Επιλέγει να αποκρύπτει την επιλογή της ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ των πολιτών, οι οποίοι δεν συναινούν και δεν πηγαίνουν στις κάλπες.

Για να αποκτήσει πολιτικό νόημα η αποχή θα πρέπει να απαιτήσουμε την **επίσημη αναγνώριση και καταμέτρησή της στο συνολικό 100% των εκλογικών αποτελεσμάτων**. Ενδεικτικά, να αναφέρουμε πως στις τελευταίες εκλογές το ποσοστό της αποχής

ήταν και πάλι πλειοψηφικό και έφτασε το 42%! Η Ν.Δ., που 'πλασαρίστηκε' ως πρώτη εκλογική δύναμη, αντί του πλαστού 33,1% έλαβε μόλις 18,5%, ενώ ο δεύτερος ΣΥ.ΡΙΖ.Α. πήρε αντί του 23,7% μόλις 13,2%. Εάν συνυπολογίσουμε και τις κοινωνικές ομάδες που ούτως ή άλλως δεν έχουν δικαίωμα ψήφου, όπως οι πρόσφυγες και οι ανήλικοι, τότε τα ποσοστά των κομμάτων καταρακυλούν ακόμη περισσότερο μπροστά στο κοινωνικό σώμα που πραγματικά ζει και κατοικεί σε αυτόν τον τόπο.

Η συνειδητοποίηση αυτού στον κόσμο πιστεύουμε πως μπορεί να έχει άμεσα αποτελέσματα ως προς τη μη-νομιμοποίηση και νομιμότητα του ίδιου του πολιτειακού συστήματος και μπορεί να προκαλέσει μία συζήτηση **περί κοινωνικής νομιμοποίησης** των εκάστοτε κυβερνήσεων. Απαιτείται άμεσα η συνειδητοποίηση από όλη την κοινωνία ότι το σύστημα αυτό κυβερνά με οικτρές μειοψηφίες (ο περισσότερος κόσμος δεν έχει συνειδητοποιήσει έως σήμερα ότι το 100% των αποτελεσμάτων που βλέπει στα Μ.Μ.Ε. είναι μόνο επί των ψηφισάντων) και ότι οι άνθρωποι που βλέπουμε καθημερινά έξω στον δρόμο κατά βάση ΔΕΝ ψηφίζουν.

Ταυτόχρονα βέβαια, και ενώ η αποχή συνεχίζει να μην καταχυρώνεται θεσμικά ως πολιτική στάση, οι ψήφοι μη-ενημερωμένων πολιτών που ρίχνουν ένα τυχαίο ψηφοδέλτιο στην κάλπη, οι ψήφοι ομογενών (που εδώ και δεκαετίες δεν ζουν στη χώρα), καθώς και οι λεγόμενες ψήφοι αντίδρασης, καταμετρώνται κανονικά επηρεάζοντας τις ζωές όλων -όχι πλέον ως απλή αντίδραση αλλά ως κανονικό καθεστώς με τα όλα του...

Ζούμε καθώς φαίνεται το θέατρο του παραλόγου, ή αλλιώς το θέατρο της εξουσίας.

Για να συνεχίσουμε σε αυτή τη συλλογιστική, θα ήταν χρήσιμο να πούμε πως το 2011-2012 τα οριζόντια κινήματα των Πλατειών και το Occupy ήταν αυτά που πρότειναν προς διαβούλευση μέσα από τις συνελεύσεις τους το αίτημα για επίσημη καταμέτρηση της αποχής στα τελικά εκλογικά αποτελέσματα και, **συνεπώς**, τη διεκδίκηση του να μένουν είτε κενές οι βουλευτικές έδρες του κοινοβουλίου που αντιστοιχούσαν στην αποχή, είτε να

συμπληρώνονται κληρωτά από τυχαίους πολίτες ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Επιπλέον, πρότειναν ανάλογα με το μέγεθος της αποχής, οι αντίστοιχες κρατικές βουλευτικές και κομματικές αμοιβές να δίνονται υποχρεωτικά σε οριζόντια, κοινοτιστικά και τοπικά εγχειρήματα για τη δημιουργία δομών και συνελεύσεων σε γειτονιές και δήμους.

Τέλος, είναι αυτονόητο πως από ένα σημείο και πέρα μια υπερβολικά υψηλή αποχή θα πρέπει να μετατρέπει αυτομάτως και συνταγματικά παράνομη τη διαδικασία των εκλογών. Σε περιπτώσεις όπως στις χώρες των Βαλκανίων, και όχι μόνο, τα ποσοστά της εκλογικής αποχής φτάνουν συστηματικά το 70% και 80%! Ταυτόχρονα, ο μέσος όρος συμμετοχής της Ευρώπης στις πρόσφατες ευρωεκλογές ήταν μόλις 50,95%. Να σημειώσουμε εδώ πως ακόμη και σε ένα σωματείο ή σύλλογο να πάει κάποιος, η διαδικασία απόφασης κρίνεται μη έγκυρη αν δεν υπάρχει **«απαρτία»**, ή αλλιώς η συμμετοχή του 50+ ή των 2/3 του σώματος. Αντιθέτως, σε επίπεδο κράτους και αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» δεν υφίσταται κανένα τέτοιο κατώτατο όριο για την **ελάχιστη απαραίτητη συμμετοχή των πολιτών**. Θεωρούμε αδιανόητο και αποκαλυπτικό για τη φύση της, ούτως ή άλλως ψεύτικης, δημοκρατίας τους το ότι δεν υπάρχει μία τέτοια νόρμα.

Σκεφτόμενοι-ες όλα τα παραπάνω, βλέπουμε πως ένας λόγος των από τα κάτω θα έπρεπε να θέτει στη βάση του αυτά τα ζητήματα. Μία ανάδειξη των παραπάνω θεμάτων μπορεί να δώσει έναν άλλο, πιο ουσιαστικό και πολιτικό, χαρακτήρα στην επιλογή της αποχής και να τοποθετήσει στο επίκεντρο του προβλήματος το διαρκές αμεσοδημοκρατικό και αντιεξουσιαστικό ερώτημα του **«ποιος αποφασίζει;»**.

Κλείνοντας, είναι γνωστό τοις πάσι πως η άσκηση της σημερινής αντιπροσωπευτικής πολιτικής γίνεται κατά κόρον με όρους επαγγελματικής αποκατάστασης, για την εξασφάλιση και καριέρα των εκάστοτε υποψηφίων, που το τελευταίο που τους νοιάζει

είναι μία πολιτική αλλαγή (βλ. τον πρόσφατο τεράστιο αριθμό υποψήφιων δημοτικών συμβούλων). Είναι καιρός να αποφασίσουμε πως κανενά σοβαρό κοινωνικό σύστημα δεν μπορεί να στηρίζεται σε αισθήματα πίστης και υπόσχεσης, σε λέξεις χωρίς μνήμη και ευθύνη. Αντ' αυτού, συνεχίζουμε να παλεύουμε για έναν κόσμο αυτεξούσιων ατόμων, που είναι λέκτορες των λέξεων και πράττοντες των πράξεων, με δικαίωμα και υποχρέωση όλων στην άμεση συμμετοχή στις αποφάσεις.

Η αναγνώριση της αποχής, και τα θέματα που συνακόλουθα ανοίγει, είναι μια στιγμή αυτού του πολιτικού αγώνα.

Από τη Speenhamland στο Andover: Ιδεολογικές & Κοινωνικοοικονομικές Παράμετροι της Σύγκρουσης πάνω στο Όριο 2 Κόσμων

Μαλάνος Σταμάτης

Κοινωνιολόγος, ΜΔΕ ευρωπαϊκή Ιστορία

Αφού και ζώα εξημερώθηκαν, κανείς δεν πρέπει να απελπίζεται ότι ο παραστρατημένος άνθρωπος είναι αδιόρθωτος ^[1]

Κάπου στα 1845, στο workhouse του Andover οι τρόφιμοι είχαν αναλάβει μια δουλειά που σήμερα μοιάζει αδιανόητη, θρυμματίζαν δηλαδή, τα κόκκαλα των νεκρών με στόχο την παραγωγή λιπάσματος για τα γειτονικά αγροκτήματα. Ωσπου κάποια μέρα υπακούοντας στην ανάγκη, την πείνα και την απελπισία τους, ξεκίνησαν να τρώνε τις ωμές σάρκες των συνανθρώπων τους που ο χρόνος δεν

είχε ακόμα προλάβει να εξαφανίσει. Και όμως, μόλις πενήντα χρόνια πριν, ένα επαρχιακό δικαστήριο με μια ιστορική του απόφαση είχε διαμορφώσει ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό, θεσπίζοντας μια κλίμακα επιδότησης των φτωχών που βασιζόταν στο ύψος της τιμής του ψωμιού.

Το 1944, κυκλοφόρησε ο **Μεγάλος μετασχηματισμός**. Στο βιβλίο του αυτό ο Κάρλ Πολάνυι υποστηρίζει ότι δεν ήταν η δημιουργία του σύγχρονου Κράτους συνέπεια της ανάδυσης του Καπιταλισμού, αλλά η ίδια η Κρατική παρέμβαση που έκανε δυνατή την εγκαθίδρυση και επιβίωση της οικονομίας της αγοράς. Μάλιστα θεωρεί ότι αυτή είναι μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη, η μορφή της οποίας αποκρυσταλλώθηκε στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Το φαινόμενο συνδέεται κατά την άποψή του, με την εισαγωγή των μεγάλων περίπλοκων μηχανημάτων, ακριβώς επειδή το μέγεθος και η δυνατότητα απόσβεσής τους συνδεόταν αναγκαστικά με τη μαζική παραγωγή και την αδιάλειπτη λειτουργία τους.

Συνεπώς, κατά τον ίδιο, θα έπρεπε να δημιουργηθούν εκείνες οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που θα επέτρεπαν τον αδιάλειπτο εφοδιασμό τους με πρώτες ύλες και θα δημιουργούσαν ένα εξαιρετικά πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό που θα αλληλοεπιδρούσε με αυτά. Αυτή συνεπώς η αναγκαιότητα ήταν που ωθούσε την ανερχόμενη ελίτ της βιομηχανίας να πάρει όλα εκείνα τα μέτρα που θεωρούσε ότι απαιτούνταν ώστε να γίνει δυνατή η διαμόρφωση μιας ενιαίας αγοράς εργασίας. Αλλά για να μπορέσει να συμβεί κάτι τέτοιο, έπρεπε να καταργηθεί κάθε είδους κοινοτική αλληλεγγύη ή επιδότηση, καθώς και να μετατραπεί σε εφιάλτη η καθημερινότητα σε κάθε υφιστάμενο ίδρυμα αρωγής, όπως τα workhouses.

Έμοιαζε σαν ένα γιγάντιο κύμα, το οποίο παρέσυρε τα πάντα στο πέρασμά του, να χτύπησε με απίστευτη ένταση τους αδύναμους και τελικά να μεταμόρφωσε για πάντα τον κόσμο μας.

Ωστόσο, κατά την άποψή μας ο μεγάλος μετασχηματισμός, όπως κάθε μεγάλο κύμα αλλαγών, δεν γεννιέται πάντα στον χρόνο που τα αποτελέσματά του μπορούν να γίνουν ορατά, συνεπώς το

λεγόμενο πείραμα των workhouses, δηλαδή η δραματική μείωση κάθε εξωτερικής βοήθειας από τις ενορίες και η δημιουργία συνθηκών που θα καθιστούσαν τη διαβίωση εντός των ιδρυμάτων λιγότερο ή περισσότερο χειρότερη από εκείνη των πιο κακοπληρωμένων βιομηχανικών εργατών, θα πρέπει να ιδωθεί σε συνάρτηση με τους σημαντικότερους από τους παράγοντες εκείνους των οποίων η ανασηματοδότηση και η αξιοποίηση δημιούργησαν τα υποκείμενα, τις ιδέες και τη συναίνεση που ήταν απαραίτητη για να ευοδωθεί μια τέτοιου μεγέθους αλλαγή.

Ο Άγγελος Χανιώτης έχει στο παρελθόν χρησιμοποιήσει τον όρο «**συμπλοκή**» προκειμένου να περιγράψει πολλά και φαινομενικά ασύνδετα μεταξύ τους, τοπικά και χρονικά, γεγονότα και εξελίξεις, τα οποία όμως σε μια δεδομένη χρονική περίοδο παρήγαγαν παρόμοια αποτελέσματα^[2]. Κάτι τέτοιο φαίνεται να συνέβη, κατά την άποψή μας, και στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1830. Πιο συγκεκριμένα, έλαβαν χώρα μια σειρά από συμβάντα του μακρού, του μέσου και του βραχέως χρόνου, τα οποία διαμόρφωσαν το περιβάλλον του «μεγάλου μετασχηματισμού» και τα οποία δυστυχώς δεν υπάρχει σήμερα ο χρόνος να αναλύσουμε.

Συμπέρασμά μας είναι ότι κανένα από αυτά τα συμβάντα δεν θα μπορούσε να διαμορφώσει από μόνο του μια τόσο δραματική για τη ζωή των ανθρώπων εξέλιξη, όπως ήταν η **δημιουργία μιας εθνικής αγοράς εργασίας**, αν δεν υπήρχε η καταλυτική παρέμβαση του βρετανικού Κράτους, το οποίο μεταξύ άλλων χρησιμοποίησε μέσα όπως ήταν ο Νέος Νόμος περί των Φτωχών και το πείραμα των Workhouses.

Όμως από την άλλη μεριά, η επιτυχία αυτών των παρεμβάσεων δεν είναι δυνατόν να εξηγηθεί χωρίς να ληφθούν υπόψη οι παραπάνω παράγοντες. Συγκεκριμένα, εξελίξεις του μακρού χρόνου, όπως ήταν η αύξηση του πληθυσμού, η ανασύνθεση των ελίτ, η νέα ηθική των προτεσταντικών δογμάτων όπως αυτά ανανοηματοδοτήθηκαν τότε, η ανασηματοδότηση της ιδιοκτησίας από απλή χρήση σε απόλυτο δικαίωμα, η αναγνώριση της κοινωνικής χρησιμότητας του οικονομικού εγωισμού των ανθρώπων,

η αργή έλευση της νέας οικονομίας, είχαν διαβρώσει αποτελεσματικά τα θεμέλια του παλιού κόσμου, αλλά δεν ήταν σε καμιά περίπτωση ικανές από μόνες τους να οδηγήσουν στον μεγάλο μετασχηματισμό.

Ωστόσο, όσο πλησιάζαμε προς το τέλος του 18ου αιώνα, οι εξελίξεις αυτές προοδευτικά αποκτούσαν άλλο νόημα, καθώς αλληλοεπιδρούσαν με σημαντικές εξελίξεις του μέσου χρόνου, όπως οι εντεινόμενες περιφράξεις και η καταστροφή της οικοτεχνίας και βιοτεχνίας της υπαίθρου, η οποία άκμαζε για αιώνες αλλά αδυνατούσε πλέον να ανταγωνιστεί την παραγωγικότητα των νέων εργοστασίων. Η συνεπαγόμενη απειλή αποψίλωσης της υπαίθρου από τον πληθυσμό της οδήγησε τα ανώτερα στρώματα της αριστοκρατίας να υιοθετήσουν επιδοματικές πολιτικές, για τις οποίες δεν ίσχυε πλέον η παλιά διάκριση ανάμεσα στους ικανούς και μη φτωχούς και τις οποίες χρηματοδοτούσαν από τις υψηλές τιμές των τροφίμων.

Τη στάση τους αυτή ενίσχυσαν η εντεινόμενη απειλή κατά της τάξης και της ίδιας τους της υπόστασης που προερχόταν από την άλλη μεριά της Μάγλης, το πλήθος των ανέργων στρατιωτών, καθώς πλησίαζε η λήξη των Ναπολεόντειων πολέμων, και το κίνημα των Λουδιτών, που την εποχή εκείνη έδειχνε να έχει πολύ απειλητικότερες διαστάσεις από αυτές που του αποδίδει η σύγχρονη ιστοριογραφία.

Όμως τα επιδόματα αυτά, αν και βραχυπρόθεσμα προστάτεψαν τους πληθυσμούς ιδιαίτερα στη Νότια Αγγλία, μακροπρόθεσμα είχαν τελείως διαφορετικά αποτελέσματα. Προκάλεσαν την εξάρτηση των αγροτικών πληθυσμών από τη χορήγησή τους, μείωσαν την παραγωγικότητα των περιοχών αυτών, αφού οι γαιοκτήμονες επιδοτούμενοι στην ουσία οι ίδιοι δεν είχαν κανέναν λόγο να εκσυγχρονίσουν περαιτέρω την παραγωγή τους και, τέλος, εμπόδισαν την κινητικότητα του πληθυσμού που ήταν απαραίτητη για τη βιομηχανία των πόλεων. Το πιο σημαντικό τους, όμως, αποτέλεσμα ήταν πως κρατούσαν τις τιμές των τροφίμων υψηλές.

Τα προβλήματα αυτά έγιναν πια αξεπέραστα όταν η εντεινόμενη

εισαγωγή των μεγάλων και περίπλοκων μηχανών δημιούργησε δύο νέα ζητήματα. Από τη μια, τα νέα δεδομένα παραγωγής που η ύπαρξή τους απαιτούσε ένα σταθερό και εξαιρετικά πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό. Δεν μπορούσε πλέον ο εργαζόμενος να πηγαίνει στο εργοστάσιο όποτε ο ίδιος το επέλεγε, να καθυστερεί, να μη συνεργάζεται κ.λπ. Από την άλλη, η έλευσή τους προκάλεσε μια πρωτοφανή πτώση των τιμών των βιομηχανικών προϊόντων, την ίδια στιγμή που οι υψηλές τιμές των τροφίμων και η ακαμψία της αγοράς εργασίας εμπόδιζαν τους μισθούς να την ακολουθήσουν ανάλογα. Αυτή ακριβώς η αναντιστοιχία, μαζί ασφαλώς με συγκυριακά αίτια, ήταν το γεγονός που προκάλεσε την πρώτη αληθινά **δομική κρίση του συστήματος** εκείνα τα χρόνια, δηλαδή τις δεκαετίες του 1830 και 1840.

Σε εκείνο, λοιπόν, το χρονικό σημείο ήταν που οι ιδέες των Locke, Smith και της μεταρρυθμισμένης Εκκλησίας φάνηκε να αποκτούν ένα άλλο, διαφορετικό από τις προθέσεις των εμπνευστών τους περιεχόμενο, και άλλοι εξαιρετικά προικισμένοι διανοούμενοι πρόσθεσαν το δικό τους ειδικό βάρος στις εξελίξεις. Ήταν οι μαλθουσιανές ιδέες για τον πληθυσμό που ενέτειναν τις ανησυχίες των μεσαίων τάξεων και κυρίως οι ρικαρντιανές αναλύσεις που φανέρωσαν στις νέες ανερχόμενες ελίτ της βιομηχανίας και του εμπορίου ποιο ακριβώς ήταν το πρόβλημα.

Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Η ανάλυση του Φουκώ, δείχνει γλαφυρά ότι το πρόβλημα σχετικά με τη **διαχείριση της φτώχειας** δεν αφορούσε μόνο τη δημιουργία μιας εθνικής αγοράς εργασίας, όπως ισχυρίζεται ο Πολάνυι, ούτε την πτώση των εργατικών μισθών. Υπήρχε ένα δεύτερο, αλλά εξίσου μεγάλο πρόβλημα που έπρεπε να λύσουν.

Οι φτωχο-διάβολοι διατηρούσαν ακόμη από τα βάθη του χρόνου ή ανασυνέθεταν έναν λόγο δικό τους και πρακτικές που ήταν αντίθετες στο αστικό δίκαιο και στην ηθική της εποχής. Λόγο και πρακτικές που έρχονταν σε ευθεία αντίθεση με την ανάγκη της ασφαλούς αποθήκευσης των εμπορευμάτων, των τελωνειακών δασμών, της φορολογίας δηλαδή απέναντι στην ιδιοκτησία των

άλλων, και μπορούσαν να αναπτύξουν αντιστάσεις απέναντι στη δύναμη της πείνας, την οποία οι άρχουσες τάξεις σκόπευαν να χρησιμοποιήσουν ως καταλύτη των αλλαγών. Η σκληρότητα των συνθηκών λοιπόν και η ίδια η οργάνωση της ζωής εντός των workhouses μπορεί να ερμηνευθούν και σαν ένας μηχανισμός αποτροπής και πειθάρχησης.

Τέλος, το γεγονός ότι πολλά τμήματα της χώρας είχαν καταφέρει να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα της φτώχειας εφαρμόζοντας διαφορετικές πολιτικές από την επιδοματική, αλλά παρ' όλα αυτά υποχρεώθηκαν από τις προβλέψεις του Νέου Νόμου περί των Φτωχών να τις εγκαταλείψουν, δείχνει ότι η εφαρμογή του πειράματος των workhouses ήταν περισσότερο ιδεολογική επιλογή παρά πραγματική ανάγκη. Μάλιστα, η φυσική αύξηση του πληθυσμού των πόλεων, αλλά και η μετανάστευση των Ιρλανδών που είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα από τον λεγόμενο λιμό της πατάτας, προσέφεραν άφθονο εργατικό δυναμικό, καθιστώντας πιθανόν αχρείαστη τη βία που τα workhouses άσκησαν στους απόρους.

Ο Πολάνυι ισχυρίζεται ότι το εθιμικό δίκαιο της επιδοματικής πολιτικής αποτέλεσε το σημείο συνάντησης της παραδοσιακής αριστοκρατίας της γης με τα μεγάλα τμήματα των απόρων των αγροτικών κυρίως περιοχών της Νότιας Αγγλίας, επειδή αμφότερα ένωσαν να απειλείται η ίδια τους η ύπαρξη και τα κοινοτικά τους δικαιώματα από τους μετασχηματισμούς που απειλούσε να φέρει η επικράτηση της λεγόμενης ελεύθερης αγοράς...

Αλλά είναι εξίσου αλήθεια ότι ποτέ δεν υπήρξε μια καθαρή διαχωριστική γραμμή μεταξύ αστικής τάξης και αριστοκρατίας, αντίθετα υπήρξε μεγάλος βαθμός συγχρωτισμού και σύνθεσης μεταξύ τους. Η υπαρκτή αντίθεση αστών και αριστοκρατών αφορούσε κατά την άποψή μας, μάλλον τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των ελίτ της βιομηχανίας από τη μια και των ανώτερων τμημάτων της αριστοκρατίας της γης από την άλλη.

Είναι, επίσης, αλήθεια ότι τα ίδια τα αδιέξοδα και η εξαθλίωση που προκάλεσαν τα επιδόματα ήταν ο λόγος που συσπείρωσε εναντίον τους τη μεγάλη πλειοψηφία της μεσαίας τάξης και

διαμόρφωσε την αναγκαία συναίνεση που απαιτήθηκε για τη σχεδόν ολοσχερή κατάργησή τους. Αλλά αυτή είναι μόνο η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή είχε γραφεί δεκαετίες πριν σε διαφορετικές συνθήκες από φυσικούς όπως ο Newton, εκκλησιαστικούς στοχαστές, φιλοσόφους όπως ο Locke και οικονομολόγους όπως ο Smith, οι ιδέες των οποίων ανασημασιοδοτήθηκαν την εποχή αυτή και αποτέλεσαν τα καύσιμα των αλλαγών.

Βασικό τμήμα της συλλογιστικής του Καρλ Πολάνυι είναι ότι η **εισαγωγή μεγάλων και πολύπλοκων μηχανημάτων** ήταν η θρυαλλίδα που κατέστησε αναγκαία την κρατική παρέμβαση, η οποία υλοποιήθηκε με τον Νέο Νόμο περί των Φτωχών και το πείραμα των workhouses, επειδή η λειτουργία τους απαιτούσε ένα πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό και η απόσβεσή τους την αδιάλειπτη λειτουργία τους. Όμως, υποστηρίζουμε -και ασφαλώς ο Πολάνυι δεν το αρνείται- πως το ίδιο έντονη ήταν και η ανάγκη των Βιομηχάνων για τον εφοδιασμό των πόλεων με φθηνά γεωργικά προϊόντα, επειδή κάτι τέτοιο ήταν απολύτως απαραίτητο για τη μείωση των εργατικών μισθών, όπως πολύ διορατικά έδειξε το έργο του David Ricardo, φυσικού πνευματικού ηγέτη του βιομηχανικού τμήματος της αστικής τάξης αυτής της εποχής.

Ένα, κατά την άποψή μας, διαφορετικό θέμα είναι αν η βιομηχανία της εποχής είχε αληθινή ανάγκη για μαζική μετανάστευση εργατικών χεριών από την ύπαιθρο προς τις πόλεις, μιας που η φυσική αύξηση του πληθυσμού τους και η εντεινόμενη μετανάστευση των Ιρλανδών, μαζί με τις φυσικές κινήσεις μικρών αποστάσεων από τα γύρω χωριά προς αυτές, επαρκούσαν για να καλύψει το κενό. Αν και η λεπτομερής διερεύνηση μιας τέτοιας υπόθεσης ξεφεύγει από τα όρια αυτής της παρουσίασης, άποψή μας είναι ωστόσο ότι οι ίδιοι λόγοι που κατέστρεψαν την οικοτεχνία και τη βιοτεχνία της αγγλικής υπαίθρου είναι αυτοί που υπονόμισαν και την παραγωγή της Ιρλανδίας, επομένως η μαζική είσοδος των Ιρλανδών είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα από τα χρόνια του μεγάλου λιμού.

Σε σχέση τώρα με τα επιμέρους ερωτήματα, καταλήγουμε ότι εφόσον η εφαρμογή του μεγάλου μετασχηματισμού είχε περισσότερο

πολιτική και ιδεολογική αφετηρία, είναι αναμενόμενο να ασκήθηκε και λελογισμένη βία για την εφαρμογή του.

Προκειμένου, δηλαδή, να επιτευχθούν οι στόχοι του, οι συνθήκες στο εσωτερικό των ιδρυμάτων έπρεπε να είναι λίγο χειρότερες από αυτές στις οποίες ζούσαν οι πιο φτωχοί από τους βιομηχανικούς εργάτες των πόλεων. Από την άλλη, η πειθάρχησή τους απαιτούσε, όπως ο Φουκώ έδειξε καθαρά στο *Επιτήρηση και Τιμωρία*, την επανακοινωνικοποίησή τους και γι' αυτό ακριβώς επελέγη τελικά ο **διαχωρισμός των οικογενειών** και κυρίως η απομάκρυνση από αυτές των ανήλικων μελών τους.

Η διατροφή εντός των ιδρυμάτων, το καθημερινό τους πρόγραμμα, η αρχιτεκτονική των εσωτερικών τους χώρων, η γεωγραφική τους τοποθέτηση, παρ' όλους τους περιορισμούς του κόστους, παρά το γεγονός ότι πολλά από αυτά τα ιδρύματα στηρίχθηκαν σε προϋπάρχουσες υποδομές, παρά τις αντιδράσεις των τοπικών αξιωματούχων, καθώς και των ίδιων των τροφίμων, προσπαθούσε να εξυπηρετήσει τέτοιους σκοπούς.

Όπως προαναφέραμε, ο Φουκώ εξετάζει την εξέλιξη των workhouses ως μέρος της ευρύτερης προσέγγισής του στο ζήτημα της Εξουσίας και της διαδικασίας πειθάρχησης των κατώτερων τάξεων. Χωρίς να αρνείται ποτέ τον ιδιαίτερο ρόλο των ιδεών και του μετασχηματισμού της οικονομικής δομής, φωτίζει ωστόσο τον ρόλο της Πολιτικής σε σχέση με το ζήτημα που μας ενδιαφέρει.

Πιο συγκεκριμένα, στους βασικούς τομείς της κοινωνικής τους ζωής, οι κατώτερες τάξεις αυτήν ακριβώς την ιστορική περίοδο υποχρεώθηκαν στον διαχωρισμό τους σε **δύο βασικές κατηγορίες**. Η μικρότερη, και πιο προβληματική από αυτές, αναγκάστηκε σε βαθύτερο από τα προηγούμενα χρόνια εγκλεισμό, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία αφέθηκε να αιωρείται μεταξύ της πείνας και των νέων εργοστασίων, ακριβώς επειδή η ανάγκη για φθηνά εργατικά χέρια, ο υπερπληθυσμός και ο φόβος των εξεγέρσεων έκαναν φανερή τη σημασία της.

Στην περίπτωση της τρέλας, το γεγονός αυτό σήμαινε τον

διαχωρισμό όσων θεωρήθηκαν τρελοί από τους παράλογους, στην περίπτωση της φυλακής σήμαινε την κατασκευή και τον διαχωρισμό των εγκληματιών από τους παραβατικούς, και στην περίπτωση των άπορων σήμαινε τον διαχωρισμό των δυνάμει ανεξάρτητων εργατών από τους τροφίμους των workhouses.

Κατά την άποψή μας επρόκειτο, λοιπόν, για τρεις διαφορετικές όψεις της ίδιας ακριβώς πολιτικής. Στόχος τους δεν ήταν απλά να αποκλείσουν αυτούς που θεωρούσαν ως αντικοινωνικά στοιχεία, αλλά περισσότερο να οριοθετήσουν τη ζωή, τις αξίες και τη δράση όλων των υπολοίπων, οι οποίοι αποτελούσαν και τη μεγάλη πλειοψηφία των κατώτερων τάξεων. Και στις τρεις περιπτώσεις έπαιρναν κατ' ουσίαν οικείες προηγούμενως μορφές, είτε επρόκειτο για τρελούς, είτε για παραβατικούς, είτε για αλήτες και φτωχούς, και τους μετέτρεπαν δια μέσου του εγκλεισμού τους και των συνακόλουθων συνθηκών του σε αλλόκοτα όντα^[3].

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, **η εργασία ήταν το μέσο που χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από όλα** για να τιθασευτεί τούτος ο συρφετός του παράλογου. Εργασία για τους τροφίμους των ιδρυμάτων, εργασία στα νέα εργοστάσια και για τους υπολοίπους, τους οποίους η πείνα θα έσπρωχνε μέχρι τις εισόδους τους. Μια τέτοια πολιτική είχε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα καταστεί απολύτως απαραίτητη, όχι μόνο επειδή, όπως υποστηρίζει ο Πολάνυι, η βιομηχανία χρειαζόταν επειγόντως φθηνότερα εργατικά χέρια, αλλά και επειδή η ίδια η αποτυχία της επιδοματικής πολιτικής σαράντα ολόκληρα χρόνια μετά την πρώτη εφαρμογή της, είχε εκθρέψει έναν πληθυσμό που γινόταν ολοένα και δυσκολότερο να ελεγχθεί.

Έναν συρφετό ανθρώπων ο οποίος δεν ήθελε να γνωρίσει τους αστικούς κανόνες, δεν παντρεύονταν, δεν βάφτιζε τα παιδιά του και δεν αναγνώριζε τις ηθικές του υποχρεώσεις.

Μάλιστα, όπως σημειώνει ο Φουκώ, από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι λεγόμενες **λαϊκές ανομίες** έλαβαν νέες διαστάσεις όταν διασταυρώθηκαν με τις κοινωνικές συγκρούσεις, την αντίσταση

στην εκβιομηχάνιση ή με τα αποτελέσματα των οικονομικών κρίσεων. Έλαβαν, δηλαδή, τα χαρακτηριστικά που παρατηρούμε σε όλα τα κινήματα που εκτυλίχθηκαν από το 1780 μέχρι το 1848^[4]. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Βρετανίας το κίνημα των Λουδιτών και λίγο αργότερα τα πιο ριζοσπαστικά τμήματα των Χαρτιστών έθεσαν ζητήματα που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα ανεκτά για την εποχή όρια.

Αυτήν ακριβώς την απειλή, κατά τον Γάλλο φιλόσοφο, σκόπευε να αντιμετωπίσει η παρέμβαση της Πολιτικής την εποχή που εξετάζουμε και μέρος αυτής της αντιμετώπισης αποτέλεσε και το πείραμα των workhouses. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση, το δίλημμα που έθεσε ο Νέος Νόμος περί των Φτωχών στον πληθυσμό των απόρων της εποχής σε καμιά περίπτωση δεν ερχόταν σε σύγκρουση με τα ζητούμενα της λεγόμενης ηθικής μεταρρύθμισης, η οποία την εποχή εκείνη βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη και στον τομέα της αντιμετώπισης της τρέλας προωθούνταν από τις προσεγγίσεις των Samuel Tuke και Philippe Pinel, και οι οποίες στόχο είχαν τον διαχωρισμό της βαριάς τρέλας από τον πληθυσμό όσων απλώς αρνούσαν την κυρίαρχη ηθική και τις αστικές νόρμες. Ούτε ήταν αντίθετη στον εξανθρωπισμό των ποινών, αφού η ίδια η ιδέα της φυλάκισης γεννήθηκε εκείνα τα χρόνια.

Αντίθετα, οι στόχοι τους ήταν παρόμοιοι. Έπρεπε να πείσουν τη μεγάλη πλειοψηφία των ανέργων να στραφεί στη μετανάστευση και στα νέα εργοστάσια, όχι μόνο επειδή η οικονομική χρησιμότητα μιας τέτοιας κίνησης ήταν προφανής, αλλά και γιατί η ένταξή τους στην ανελαστική διαδικασία της παραγωγής αυτήν την εποχή θα είχε προφανή αποτελέσματα στην πειθάρχησή τους. Οι υπόλοιποι, όσοι δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν να αντέξουν μια τέτοιας κλίμακας διαδικασία, μπορούσαν να καταφύγουν στα workhouses.

Εκεί το ίδιο τους το σώμα θα γινόταν, με τη χρήση λελογισμένης βίας, αντικείμενο μιας άλλου είδους, αυστηρότερης πειθάρχησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Aldcroft, D. και Ville, S. *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005

Block, F. και Somers, M. In the Shadow of Speenhamland. Social Policy and the Old Poor Law, *Politics and Society* 31.2 (2003).

Broad, J. Housing the Rural poor in Southern England 1650-1850, *The agricultural History Review*, Vol. 48, No 2, British agricultural History Society, 2000

Brown, D. Workers, Workhouse and the Sick Poor. Health and Institutional Health Care in the long Nineteenth Century, *Journal of Urban History*, Vol 43, 2017

Burawoy, M. For a Sociological Marxism, the complementary Convergence of Antonio Gramsci and Karl Polanyi ,*Politics and Society*, Vol 31 , No 2, June 2003.

Burns, E. M. *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Επίκεντρο, Αθήνα 2006,

Cannon, J. *Aristocratic Century*, Cambridge University Press, 1984

Clark, W. C. "London: A Multi- Century Struggle For Sustainable Development in a Urban Environment", Faculty Research Working Paper Series, Harvard Kennedy School, August 2015.

Crowther, M. A. *The workhouse system 1834-1929. The history of the social institution*, Routledge library edition: The Victorian word, 2016.

Dinwiddy, J. "Luddism and Politics in the Northern Counties", *Social History*, Vol. 4, No. 1 (Jan., 1979), Taylor & Francis, Ltd.

Elder, W. "Speenhamland Revisited", *Social Service Review*, Vol

38, No 3, Sep.1964

Engels, F. *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, Μπάυρον, Αθήνα, 1974.

Foucault, M. *Επιτήρηση και Τιμωρία –Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα, Αθήνα 1989

Geary, D. *Το Ευρωπαϊκό Εργατικό Κίνημα 1848-1939*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988

Glaper, J. The Speenhamland Scales: Political, Social or Economic Disaster?, *Social Service Review* 44.1 (1970).

Green, D. R. *Pauper Capital. London and the Poor Paw 1790-1870*, M.P.G Books Croop, UK, 2010.

Green, D. R. Pauper Protests: Power and Resistance in Early Nineteenth-Century London Workhouses, *Social History* Vol.31, No 2, Taylor and Francis L.t.d. , May 2006,

Hallas, C. S. Poverty and Pragmatism in the Northern Uplands of England: The North Yorkshire Pennines 1700-1900, *Social History*, Vol 25, No 1, Taylor and Francis Ltd, Jan. 2000,

Heal, F. και Holmer, C. *The Gentry in England and Wales, 1500-1700*, Macmillan Press LTD, 1994,

Heilbroner, R. L. *Οι φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου. Η ζωή και οι ιδέες τους*, Κριτική, Αθήνα, 2000

Higginbotham, P. "An introduction to the Workhouse", <http://www.Workhouses.org.uk/intro/>.

Hobsbawm, E. J. "The Machine Breakers", *Past and present*, No. 1, Oxford University Press, Feb. 1952.

Hobsbawm, E. J. *Η Εποχή των Επαναστάσεων 1789-1848*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002.

Howart, M. *Ο ρόλος του πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Ποιότητα, Αθήνα 2009

Kamen, H. *Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, Μεταίχμιο*, Αθήνα, 2002

Lindemann, A. S. *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης από το 1915 μέχρι σήμερα*, Κριτική, Αθήνα 2014

Locke, J. *Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως*, Πόλις, Αθήνα 2010

Lucassen, L. *The Immigrant Threat. The Integration of Old and New Migrants in Western Europe since 1850*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2005

Mackay, L. A culture of Poverty? The St. Martin in the fields Workhouse 1817, *The journal of Interdisciplinary History*, Vol 26, No 2 (Autumn 1995) The MIT Press

Mackenzie, S. R. An English Woman's Workhouse is her Castle: Poor management and Gothic Fiction in the 1790, *ELH*, Vol 74, No 3, Johns Hopkins University Press, 2007.

Midwinter, E.C. State Intervention at a Local Level: The new poor Law in Lancashire, *The Historical Journal*, Vol 10, No 1, Cambridge University Press, 1967.

Miller, I. Feeding in the Workhouse: The Institutional and ideological Function of food in Britain, 1834-1870, *Journal of British Studies* 2, Oct. 2013, The North American Conference on British

Murdah, L. D. "From Barrack Schools to Family Cottages: Greeting Domestic Space for late Victorian Poor Children", J. Lawrence & P. Starkey (eds), *Child Welfare and Social Action in the Nineteenth and Twentieth Centuries: International Perspective*, Liverpool, Liverpool UP, 2001

Neuman, M. D. A suggestion regarding the origins of the Speenhamland Plan, *The English Historical Review*, 84 (1969).

Newman, S. *To Punish or Protect: The New Poor Law and the English Workhouse*, Springer Science + Business Media New York 2013, Published online: 10 December 2013

Page Moch, L. *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2003 (2nd edition, 1st edition 1992).

Pallister, R. Workhouse Education in County Durham 1834- 1870, *British Journal of educational Studies*, Teylor and Francis L.t.d, Vol. 16, No 3, Oct.1968

Pooley, C. and Turnbull, J. *Migration and mobility in Britain since the 18th century*, London, 1998.

Richardson, R. and Hurwitz, B. Joseph Rogers and the Reform of Workhouse Medicine, *British Medical Journal*, Vol 299, No 6714, BMJ, Dec. 1989,

Richardson, R. *Dickens and the Workhouse, Oliver Twist and the London Poor*, Oxford University Press, 2012.

Robets, N. How Cruel was the Victorian Poor Law? *The Historical Journal*, Vol 6, No 1, Cambridge University Press, 1963,

Rubin, I.I. *Ιστορία Οικονομικών Θεωριών*, Κριτική, Αθήνα 1993

Seth, K. *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London*, Princeton University Press, 2004,

Slack, P. *The English Poor Law 1531-1780*, Studies in Economic and Social History, Macmillan, 1990,

Somers, R. και Block, F. From Poverty to Perversity. Ideas, Markets and Institutions over 200 Years of Welfare Debate, *American Sociological Review*, Vol. 70, No 2,

Speizman, M. D. Speenhamland: an experiment in guaranteed income, *Social Service Review* 40 (1966)

Speizman, M. D. Speenhamland: an experiment in guaranteed income, *Social Service Review* 40 (1966).

Stoker, P. M. Bentham, Dickens and the Uses of the Workhouse, *Studies in English Literature 1500-1900*, Vol. 41, No 4, John Hopkins University, Autumn 2001

Taylor, J.S. A Different Kind of Speenhamland: Nonresident

Relief in the Industrial Revolution, *The Journal of British Studies* 30.2 (1991)

The Victorian Web, Literature, History and Culture in the age of Victoria, <http://www.victorianweb.org/>

Wells, R. The Poor Law Commission and Publicly-Owned Housing in the English Countryside 1834-1847, *The agricultural History Review*, Vol. 55, No 2, British agricultural History Society, 2007

Wallerstein, I. Σύγκρουση Πολιτισμών, κείμενο 3, Θύραθεν, 2011

Walton, J. K. *Chartism*, London, Routledge, 1999

Αμπούτης, Α. Η εξέλιξη της πολιτικής ιδεολογίας και του δημόσιου πολιτικού λόγου των Βρετανικών αριστοκρατικών ελίτ κατά την περίοδο 1832-1914, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Οκτώβριος 2016.

Βέμπερ, Μ. Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού, Gutenberg, Αθήνα, 2006

Γαγανάκης, Κ. Οικονομική ανθρωπολογία και ιστορία στην κριτική της οικονομίας της αγοράς: το έργο του Karl Polanyi, *Σύγχρονα θέματα* 49 (1993).

Γαγανάκης, Κ. Νέες θεωρήσεις και Πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας και του κόσμου των Φτωχών στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, *Ιστορία κοινωνικής Πολιτικής*, επιμέλεια Κ. Δικαίος, Gutenberg, Αθήνα,, 2010

Πολάνυι, Κ. Ο μεγάλος μετασχηματισμός, Νησίδες, Σκόπελος 2001

Φουκώ, Μ. Εξουσία, γνώση και ηθική, Ύψιλον Αθήνα 1987.

Φουκώ, Μ. Η Ιστορία της Τρέλας, Ηριδανός, Αθήνα, 2004

Φουκώ, Μ. Η μικροφυσική της εξουσίας, Ύψιλον, Αθήνα 1991.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

[1] Τμήμα επιγραφής που βρισκόταν στην είσοδο του εργαστηρίου της Μαξεντίας. Μ.Φουκώ

(2004), σ. 62.

[2]https://mathesis.cup.gr/assets/courseware/v1/5601ce659ef7bed0c8f3aca7175e35e5/c4x/History/Hist2.1/asset/Hist_2.1_12345_updated.pdf, σ.22.

[3] Στο ίδιο, σ. 69-72.

[4] M. Foucault (1989), σ.360.

Η Αντιπροσωπευτική Ολιγαρχία & η Δημοκρατία

Αλέξανδρος Σχισμένος

Ο Αλέξης Τσίπρας, απευθυνόμενος στην Κ.Ε. του ΣΥΡΙΖΑ, διατύπωσε με μία φράση το δίδαγμα της εκλογικής του ήττας: «δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ποιοι είμαστε, ποιους εκπροσωπούμε και για ποιους παλεύουμε».[i] Ας προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στα τρία ερωτήματα.

Η μία ερμηνεία, ας την πούμε κυριολεκτική ή εμπειρικά αντιπροσωπευτική, θα ήταν:

- Ποιοι είναι; Η Κ.Ε. του ΣΥΡΙΖΑ.
- Ποιους εκπροσωπούν; Το κόμμα ΣΥΡΙΖΑ.
- Για ποιους παλεύουν; Για τα συμφέροντα του κόμματος.

Ασφαλώς, οι ίδιοι θα ήθελαν να δώσουν μία διαφορετική απάντηση στις 2 τελευταίες ερωτήσεις. Θα ήθελαν π.χ. να πουν ότι εκπροσωπούν τα μεσαία και χαμηλά κοινωνικά στρώματα και ότι παλεύουν για τα συμφέροντα του «λαού» ή της «χώρας». Ήδη περνάμε σε ένα δεύτερο επίπεδο αντιπροσώπευσης, συμβολικό ή μεταφορικό, πέραν του πρώτου, του εμπειρικά αντιπροσωπευτικού. Μα δεν γίνεται να περάσουμε στη δεύτερη αντιπροσώπευση, εγκαταλείποντας την πρώτη, την κομματική, που συγκροτεί την πολιτική ταυτότητα, τον ταυτοτικό πυρήνα του κομματικού μηχανισμού.

Η δεύτερη πρέπει να επισυναφθεί στην πρώτη, καταρχήν αυθαίρετα και έπειτα και τυπικά, μέσω της εκλογικής διαδικασίας. Διότι στην εκλογική διαδικασία της αντιπροσωπευτικής ολιγαρχίας το κόμμα προηγείται του προσώπου ή μάλλον το πρόσωπο πάντα διαμεσολαβείται από το κόμμα. Βέβαια, η εκλογική διαδικασία πάντοτε αναδεικνύει μία μειοψηφία ψηφοφόρων που νομιμοποιούν ή «επισυνάπτονται» στα μέλη του κόμματος. Όμως σε περίπτωση εκλογικής αυτοδυναμίας, το κόμμα αναλαμβάνει την πολιτική εξουσία της διακυβέρνησης του κράτους εν ονόματι της αφηρημένης ολότητας του «λαού/Έθνους».

Αυτό το ενδιάμεσο επίπεδο αντιπροσώπευσης, που παρεισφρέει ανάμεσα στην **εμπειρικά αντιπροσωπευτική** (το κόμμα, που έχει ολομέλεια) και τη **συμβολικά αντιπροσωπευτική** (ο «λαός/Έθνος», που αποτελεί αφηρημένη πηγή εξουσίας) είναι το εκλογικό, που έχει συγκεκριμένη εμπειρική διακρίβωση (είναι μετρήσιμο) αλλά αφηρημένη γενική αναφορά (εν ονόματι του λαού).

Όμως η ερμηνεία που δώσαμε μέχρι τώρα στα λόγια του Τσίπρα δεν λαμβάνει υπόψιν το ποιος μιλάει. Αν η απάντησή μας συμπεριλάβει τον ομιλητή, μπορούμε να δώσουμε μια επιπλέον διάσταση.

Ας μιλήσουμε ξανά κυριολεκτικά:

- Ποιος μιλάει; Ο πρωθυπουργός του ελληνικού κράτους.
- Ποιον εκπροσωπεί; Την ελληνική κυβέρνηση.

- Για ποιον παλεύει; Για τα συμφέροντα του ελληνικού κράτους.

Ασφαλώς ανάμεσα στο κράτος και το κόμμα υπάρχει μια θεσμική διάσταση. Όμως οι δύο ερμηνείες μας είναι συμπληρωματικές. Πώς γεφυρώνεται στο ίδιο πρόσωπο η θεσμική απόσταση ανάμεσα στον Πρόεδρο ενός Κόμματος και στον Πρωθυπουργό ενός κράτους; Μέσω της κοινής αναφοράς στην αφηρημένη γενικότητα του «λαού», στο δεύτερο, συμβολικό πεδίο αντιπροσώπευσης, που διαμεσολαβείται από το ενδιάμεσο, το εκλογικό.

Διαπιστώσαμε μέχρι τώρα τρία επίπεδα αντιπροσώπευσης, ξεκινώντας από τα πρόσωπα του κομματικού μηχανισμού. Σε κάθε επίπεδο η αντιπροσώπευση γίνεται πιο αφηρημένη και μεγαλύτερο εύρος δικαιοδοσίας αποδίδεται σε λιγότερο αριθμό ατόμων αναλογικά με τα ενδιαφερόμενα σύνολα πληθυσμών. Σε κάθε στάδιο η αντιπροσώπευση γίνεται πιο έμμεση, συνεπώς η δομή της στενεύει στην κορυφή. Κάθε ανώτερο επίπεδο έχει μεγαλύτερη εξουσία και λιγότερες υποχρεώσεις. Αυτό είναι λογικό, καθώς και το κόμμα και το κράτος αποτελούν ιεραρχικές δομές, δομές όπου η ροή της πληροφορίας ενισχύει την κορυφή.

Από τη βάση στην κορυφή φτάνουν αποκλειστικά πληροφορίες, από την κορυφή προς τη βάση έρχονται αποκλειστικά εντολές.

Καθώς όμως αλλάζουμε επίπεδο, η αντιπροσώπευση γίνεται πιο έμμεση, πιο ασταθής, πιο γενική και τείνει να αποκρύψει τις ιδιαίτερες αποκλίσεις και συγκρούσεις που κρύβονται ανάμεσα. Τείνει να τις ομαλοποιήσει, συγκαλύπτοντας ή καταπιέζοντάς τις. Εντάσεις οριζόντιες, ανάμεσα στα κατώτερα και τα ανώτερα πεδία αντιπροσώπευσης, αλλά και εντάσεις κάθετες, ανάμεσα στον κομματικό μηχανισμό της εφήμερης κυβέρνησης και τον κρατικό μηχανισμό της γραφειοκρατικής διοίκησης. Συγκρούσεις ανάμεσα στο κόμμα και την κυβέρνηση, το κόμμα και το κράτος, την κυβέρνηση και την κοινωνία.

Πέρα από τη βία, ο μηχανισμός εξουδετέρωσης των κοινωνικών συγκρούσεων, ο μηχανισμός σταθεροποίησης της ρητής εξουσίας

είναι ο μηχανισμός αντιπροσώπευσης. Διότι οι κοινωνικές συγκρούσεις ξεπηδούν από την κοινωνική εκμετάλλευση, την καταπίεση και την αλλοτρίωση που αποτελούν συνάμα τις συνθήκες ύπαρξης της ολιγαρχίας. Τα διάφορα κομματικά κέντρα εξουσίας δεν μπορούν να διεκδικήσουν την κεντρική κρατική εξουσία στο όνομα των δικών τους μόνο συμφερόντων, ούτε η κρατική εξουσία μπορεί να ασκηθεί μόνο στο όνομά του κράτους. Διότι η εξουσία στοχεύει στην καθολική αντιπροσώπευση, Η εξουσία τείνει να επεκτείνεται, όπως θυμίζει ο Θουκυδίδης και ένα κράτος καταλαμβάνει όλο τον εσωτερικό πολιτικό χώρο απόφασης στα όρια που του επιβάλλουν τα άλλα κράτη.

Στα ολοκληρωτικά κράτη και τις μονοκομματικές δικτατορίες η αντιπροσώπευση γίνεται απόλυτη και αδιαμφισβήτητη, το κράτος και το κόμμα ταυτίζονται, οι εκλογές είναι νοθευμένες. Οι αντιφρονούντες διώκονται, κηρύσσονται «εχθροί του Λαού/Έθνους». Δηλαδή η καταμέτρηση είναι ψεύτικη. Και όμως γίνονται εκλογές. Μόνο στις παραδοσιακές κληρονομικές μοναρχίες, τις απολυταρχίες και τις θεοκρατίες δεν γίνονται εκλογές. Αυτό συμβαίνει διότι στις παραδοσιακές μοναρχίες, τις απολυταρχίες και τις θεοκρατίες η εξουσία πηγάζει από τον θεό. **Στις συνταγματικές μοναρχίες γίνονται εκλογές.**

Η ανάγκη αντιπροσώπευσης διατηρείται, έστω σαν τελετουργικό.

Στα φιλελεύθερα ολιγαρχικά κράτη η αντιπροσώπευση είναι εναλλασσόμενη ανάμεσα σε διακριτά κέντρα εξουσίας, το κράτος διακρίνεται από τα κόμματα και οι εκλογές είναι πραγματικές. Δηλαδή η καταμέτρηση είναι αληθής.

Σε όλες τις περιπτώσεις, το εκλογικό αποτέλεσμα νομιμοποιεί και ενεργοποιεί τη συμβολική ταύτιση των τριών πεδίων αντιπροσώπευσης, του εκλογικού σώματος, του κόμματος και του κράτους, σε μία ομάδα πολιτικής εξουσίας, το υπουργικό συμβούλιο.

Βέβαια, το εκλογικό αποτέλεσμα βγάζει Κοινοβούλιο, όχι κυβέρνηση. Η κυβέρνηση θα εκλεγεί από έναν ακόμη πιο στενό

αριθμό προσώπων, τις ηγεσίες των εκλεγμένων κομμάτων. Έτσι, προσθέτοντας ένα ακόμη επίπεδο αντιπροσώπευσης, τέταρτο, σύμφυση των υπολοίπων τριών, φτάνουμε στον πραγματικό φορέα της πολιτικής εξουσίας, το υπουργικό συμβούλιο και τον πρωθυπουργό.

Που κυβερνούν κάθε υπήκοο ξεχωριστά εξ ονόματος μίας αφηρημένης γενικότητας, του «λαού», της οποίας η μόνη διαπιστωμένη και μετρήσιμη πράξη συμβαίνει άπαξ σε κάθε εκλογική αναμέτρηση μέσω μίας μειοψηφίας πραγματικών εκπροσώπων, των ψηφοφόρων, των οποίων η πραγματική πράξη, η ψήφος, θα συμψηφισθεί, θα γενικευθεί, θα μετατραπεί σε δεδομένο που νομιμοποιεί όλα τα επόμενα τέσσερα επίπεδα αντιπροσώπευσης.

Η κορυφή της πυραμίδας, το υπουργικό συμβούλιο αποτελεί την προσωρινή, ρητή κεφαλή του ιεραρχικού μηχανισμού του κράτους. Αυτοί είναι τα πραγματικά πρόσωπα που θα πάρουν τις πραγματικές πολιτικές αποφάσεις και θα ορίσουν τους νόμους που θα καθορίσουν τη ζωή της κοινωνίας.

Τι γίνεται όμως με την περίφημη διάκριση των εξουσιών; Πέρα από απλώς τυπική, δηλαδή περιγραφική, διάκριση των τομέων του κράτους και της εκάστοτε δικαιοδοσίας, δεν υφίσταται ουσιαστικά εν τοις πράγμασι. Ας ακούσουμε έναν, όχι επαναστατικό, αλλά συντηρητικό θεωρητικό, τον Παναγιώτη Κονδύλη:

“Η διαμόρφωση τού θεσμού τού ύπουργικού συμβουλίου, τό όποιο στηρίζεται στήν πλειοψηφία τού νομοθετικού σώματος καί συνάμα ήγείται τής έκτελεστικής έξουσίας, υπέσκαπτε ήδη τόν χωρισμό τών έξουσιών [...] Η ισχυρότερη κομματική ήγεσία δεσπόζει έτσι στό κοινοβούλιο, αύτή έλέγχει τήν έκτελεστική έξουσία καί αύτή επίσης ορίζει, άμεσα ή έμμεσα, τή σύνθεση καί τίς δικαιοδοσίες τής δικαστικής. Οί έλεγχοι καί οί ισορροπίες οφείλονται, άν ύφίστανται, πολύ περισσότερο στή λειτουργία τού ρητού ή σιωπηρού κομματικού παιγνιδιού παρά σε γενικές κι άφηρημένες θεσμικές καί συνταγματικές ρυθμίσεις.”[ii]

Δεν χρειάζονται άλλες αποδείξεις γι' αυτό από τα πρωτοσέλιδα όλων των εφημερίδων και το επίκαιρο πολιτικό «δράμα» της επιλογής της δικαστικής ηγεσίας. Είναι μια επιλογή της κυβέρνησης με τη συνδρομή της Βουλής, στην οποία το κυβερνών κόμμα κυριαρχεί.

Βλέπουμε πως οι εκλογές γίνονται ο μηχανισμός νομιμοποίησης και ενοποίησης δύο διακριτών, μα συμπληρωματικών, ιεραρχικών δομών. Του κράτους και του κόμματος. Είναι πυραμιδικές οργανώσεις, στις οποίες κάθε ανώτερο επίπεδο έχει και μεγαλύτερη εξουσία διατύπωσης εντολών και κάθε κατώτερο έχει μεγαλύτερη ευθύνη εκτέλεσης των εντολών. Δεν είναι οι μόνοι ιεραρχικοί μηχανισμοί στην σύγχρονη κοινωνία. Παρόμοια δομή έχουν οι ιδιωτικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις, οι επιμέρους υπηρεσίες του κράτους, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι οικονομικοί τραπεζικοί μηχανισμοί.

Όμως, είναι οι μηχανισμοί που μονοπωλούν τη ρητή πολιτική εξουσία. Και λειτουργούν αλληλοσυμπληρωματικά, το μονοπώλιο εξουσίας του κράτους νομιμοποιείται από το ολιγοπώλιο αντιπροσώπευσης των κομμάτων. Είναι, επίσης, παρασιτικοί μηχανισμοί που αναπαράγουν τον εαυτό τους. Τέλος, είναι μηχανισμοί επεκτατικοί, των οποίων η δικαιοδοσία και η λειτουργία εκτείνεται ρητά πέρα από τα τυπικά όριά τους, μέχρι να συναντήσουν κάποιο εξωτερικό όριο.

Αν συμφωνούμε με τα διδάγματα της ιστορικής εμπειρίας, μπορούμε να συμφωνήσουμε πως η παραπάνω περιγραφή είναι η περιγραφή ενός ολιγαρχικού πολιτεύματος. Ολιγαρχικές είναι οι δομές αντιπροσώπευσης, στενεύουν προς την κορυφή, μονοπωλιακή η κυβερνητική εξουσία και ιεραρχικοί οι μηχανισμοί που διεκδικούν αυτή την εξουσία.

Η δημοκρατία πού βρίσκεται;

Στη στιγμιαία ρίψη της ψήφου του κάθε ψηφοφόρου, μία κίνηση που ήδη εκπροσωπεί όχι μόνο τον ίδιο, αλλά και τη γενικότητα «λαός/Έθνος»; Γίνεται κατ' αυτό τον τρόπο το πολίτευμά μας

δημοκρατία, δηλαδή εξουσία του δήμου, εξουσία των πολιτών;

Καταρχάς, τι σημαίνει «δημοκρατία»; Τι σήμαινε στην καταγωγή της η λέξη το έχει διατυπώσει ο Αριστοτέλης:

«Η δημοκρατία προέκυψε από την ιδέα ότι όσοι είναι ίσοι από κάποια άποψη είναι ίσοι απολύτως. Όλοι είναι εξίσου ελεύθεροι, επομένως ισχυρίζονται ότι όλοι είναι ελεύθεροι απολύτως ... Το επόμενο βήμα είναι όταν οι δημοκράτες, με το σκεπτικό ότι είναι όλοι ίσοι, ζητούν την ίση συμμετοχή σε όλα» (Πολιτικά, 1301a)

Συνεπώς εδώ έχουμε μία πρώτη διαφορά της δημοκρατίας από την ολιγαρχία. **Στη δημοκρατία, η ισότητα είναι προϋπόθεση της ελευθερίας.**

Ο Αριστοτέλης γνώριζε ότι η ελευθερία συνεπάγεται την ισότητα και η ισότητα την ελευθερία, όπως εξάλλου το γνώριζαν όλοι οι αρχαίοι. Παρομοίως οι ρήτορες. Ο Λυσίας θεωρεί χαρακτηριστικό στοιχείο της δημοκρατίας την ισότητα, «ίσον έχει άπαντας» (Λυσ. 2, 56) ενώ ο Αισχίνης αντιπαραθέτει την άδικη και άνιση πολιτεία, στην ίσην και έννομον πολιτεία. Ο Ισοκράτης καταγγέλλει ως δεινότατον, ως το μεγαλύτερο κακό, την ανισότητα: «Γιατί θα ήταν το πιο φοβερό απ' όλα, ενώ η πόλη έχει δημοκρατικό καθεστώς αν δεν απολαμβάναμε όλοι τα ίδια δικαιώματα». (Ισοκ. Κατά Λοχίτου, 20)

Συναφής με αυτό είναι ο **Αριστοτελικός ορισμός του πολίτη:**

«Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι είναι εγκατεστημένος σε έναν συγκεκριμένο τόπο [γιατί και μέτοικοι και δούλοι μοιράζονται (με τους πολίτες) έναν κοινό τόπο], ούτε (είναι πολίτες) αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες [γιατί το δικαίωμα αυτό το έχουν και όσοι μοιράζονται (έναν τόπο) χάρη σε ειδικές συμφωνίες]. ... Με την ακριβέστερη σημασία της λέξης με τίποτε άλλο δεν ορίζεται τόσο ο πολίτης παρά με τη συμμετοχή του στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα. ...

Τι είναι λοιπόν ο πολίτης, από αυτά γίνεται φανερό· σε όποιον δηλαδή υπάρχει η δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία λέμε ότι είναι πια πολίτης της συγκεκριμένης πόλης και πόλη από την άλλη είναι, για να το πούμε γενικά, το σύνολο από τέτοια άτομα, που είναι αρκετό για την εξασφάλιση της αυτάρκειας στη ζωή τους». (Πολιτικά Γ' 1, 3-4/6/12).

Αυτός ο ορισμός είναι παρωχημένος, άραγε; Πάντως, διδάσκεται στη Γ' Λυκείου σήμερα. Ας δούμε και έναν ακόμη ορισμό της δημοκρατίας από τον Αριστοτέλη, που δεν διδάσκεται:

«η δημοκρατία υφίσταται όταν οι ελεύθεροι και οι άποροι που είναι πολλοί ασκούν την κυρίαρχη εξουσία, ενώ ολιγαρχία όταν ασκούν την κυρίαρχη εξουσία οι πλούσιοι που είναι λίγοι» (Πολιτικά Δ' 1290b).

Συνεπώς, στη δημοκρατία δεν υπάρχει συγκάλυψη και απόκρυψη της κοινωνικής σύγκρουσης, αλλά κοινωνικός έλεγχος του πλούτου και της οικονομίας. Ακόμη και στην αρχαιότητα, όταν το ζήτημα του οικονομικού ανταγωνισμού δεν έθετε υπό αμφισβήτηση την παραγωγική δομή ή την ιδιοκτησία, η δημοκρατία των ίσων είναι επίσης εναντίωση στην εξουσία των πλουσίων. Οι σύγχρονες δημοκρατικές μορφές, οι Κομμούνες, τα Εργατικά Συμβούλια, οι ελεύθερες κοινότητες βάθυναν το ζήτημα της πολιτικής ισότητας ζητώντας την κοινωνική ισότητα όλων των ανθρώπων. Η αρχαία δημοκρατία κατέρρευσε λόγω της άρνησής της να καθολικεύσει τα δικαιώματα του πολίτη.

Τα ίσα δικαιώματα απέναντι στον νόμο περιλαμβάνουν, όπως είπαμε και το δικαίωμα απόφασης του νόμου (άρχειν) και το δικαίωμα επιβολής του νόμου (κρίνειν). Άρα, η ισότητα δεν αφορά μόνο την πολιτική εξουσία, αλλά και τη δικαστική. Στον Αριστοτέλη, η διαφορά μεταξύ δημοκρατικής και ολιγαρχικής πολιτείας βρίσκεται και στην άνιση κατανομή των δικαστικών εξουσιών ανάμεσα στους πολίτες.

«Τα πρώτα από αυτά είναι δημοκρατικά δικαστήρια, σε όσα δηλαδή οι δικαστές προέρχονται από όλους τους πολίτες [ή] εκδικάζουν

όλα τα ζητήματα. Τα δεύτερα είναι ολιγαρχικά δικαστήρια, εφόσον οι δικαστές προέρχονται από μερικούς μόνο πολίτες για όλα τα ζητήματα» (Πολιτικά, 1301a).

Πώς κατανέμεται, όμως, η εξουσία κατά δίκαιο τρόπο αν υπάρχει ελευθερία και ισότητα των πολιτών; Στην ολιγαρχία, όλα τα δημόσια αξιώματα δίδονται με εκλογές. Στη δημοκρατία, λέει ο Αριστοτέλης τα περισσότερα δημόσια αξιώματα δίδονται κατά κανόνα με κλήρο ανάμεσα σε όλους. Όχι όλα τα δημόσια αξιώματα, αλλά αυτά που δεν χρειάζονται επιμέρους τεχνικές γνώσεις. Τα τεχνικά, όπως οι στρατηγοί, δίνονται με εκλογές. Στα διοικητικά σώματα που συστήνονται οι ρόλοι δίνονται εκ περιτροπής. Όλα όμως είναι άμεσα ανακλητά και πολύ περιορισμένης διάρκειας. Σε όλα η λήξη της θητείας σημαίνει λογοδοσία μπροστά στο σώμα των πολιτών.

Έτσι, εκ περιτροπής και με κλήρο, ο πολίτης κυβερνά και κυβερνάται δίχως να σχηματίζονται ξεχωριστοί, ανεξάρτητοι, μονοπωλιακοί ή ολιγοπωλιακοί μηχανισμοί εξουσίας όπως το κράτος και τα κόμματα. Έτσι, καλύπτονται τα κενά ανάμεσα στα πεδία της αντιπροσώπευσης, διότι δεν αποφασίζουν οι εκπρόσωποι, αποφασίζουν οι ενεργοί πολίτες, και οι αξιωματούχοι είναι προσωρινοί, εκ περιτροπής ή δια κλήρου, άμεσα ανακλητοί και με υποχρέωση λογοδοσίας στον δήμο – οι αξιωματούχοι είναι λειτουργοί, όχι εκπρόσωποι. Ο Αριστοτέλης, που δεν έχει συμφέρον, ως φιλο-Μακεδόνας, να εξυμνήσει την Αθηναϊκή Δημοκρατία, επικροτεί την εξουσία του λαού ως τη λιγότερο διεφθαρμένη:

«Διότι ο λαός, έγινε μόνος του κυρίαρχος των πάντων και διευθύνει τα πάντα με τα ψηφίσματα και με τα δικαστήρια, όπου εξουσιαστής είναι ο λαός [...] Και σ' αυτό φαίνεται ότι ενέργησαν σωστά, διότι οι ολίγοι υπόκεινται ευκολότερα από τους πολλούς εις την εξαγοράν δια χρημάτων και λόγω εύνοιας» (Αθηναίων Πολιτεία, ΧΛΙ, 2)

Δύο πράγματα έχουν σημασία σε αυτό το απόσπασμα. Η παραδοχή ότι οι πολλοί διαφθείρονται πιο δύσκολα από τους λίγους,

πράγμα που αποδεικνύει και η ιστορική εμπειρία. Και το ότι ο ενεργός, πραγματικός λαός, ο δήμος, αυτοκυβερνάται μέσω των δημοκρατικών θεσμών του. Αυτοί οι δημοκρατικοί θεσμοί του επιτρέπουν να εξουσιάζει ως αυτόνομος, αυτοτελής, αυτόδικος.

Αυτές οι διαφορές ανάμεσα στη δημοκρατία και την ολιγαρχία που είδαμε στους αρχαίους, τις συμερίζονται και οι νεώτεροι, όπως ο Ρουσσώ και ο Μοντεσκιέ. Είναι περίφημη η φράση του Ρουσσώ:

«Ο αγγλικός λαός νομίζει ότι είναι ελεύθερος. Απατάται οικτρά. Είναι ελεύθερος μόνο κατά τη διάρκεια εκλογής των μελών του κοινοβουλίου. Μόλις εκλεγούν είναι δούλος, δεν είναι τίποτε. Ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται τις σύντομες στιγμές της ελευθερίας του αποδεικνύει ότι αξίζει να τη χάσει. Η ιδέα των αντιπροσώπων είναι νεότερη. Προέρχεται από τη φεουδαρχία, το άδικο και παράλογο σύστημα όπου το ανθρώπινο είδος υποβαθμίζεται και το όνομα άνθρωπος εξευτελίζεται. [...] Στους Έλληνες, ό,τι έπρεπε να πράξει ο λαός το έπραττε μόνος του. Μετείχε σταθερά στις συνελεύσεις στην αγορά.»[iii]

Ως εδώ όλα καλά.

Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το σημερινό καθεστώς δεν εμπίπτει στους κλασικούς ορισμούς της δημοκρατίας, αλλά της ολιγαρχίας. Γιατί όμως ονομάζεται Αντιπροσωπευτική/Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, πράγμα που μας αναγκάζει να υιοθετήσουμε τον αντίθετο επιθετικό προσδιορισμό, δηλ. Άμεση Δημοκρατία;

Η διπροσωπία του σημερινού καθεστώτος είναι απαραίτητη για την νομιμοποίησή του. Δεν αποτελεί απόγονο της αρχαίας δημοκρατίας, ούτε καν της ρωμαϊκής ολιγαρχίας, που προσέφερε το προσφιλές πρότυπο στον ρεπουμπλικανισμό. Αποτελεί απόγονο του απολυταρχικού Κράτους και της Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας, της οποίας ανέτρεψε την πρωτοκαθεδρία. Η διπροσωπία, η ιδεολογία, η διάσταση μεταξύ λόγου και πράξης αποτελεί ήδη στοιχείο του χριστιανικού φαντασιακού. Αποτελεί όμως και αποτέλεσμα των μεγάλων δημοκρατικών επαναστάσεων που ανάγκασαν

το Κράτος να καλύψει τους μηχανισμούς του πίσω από διευρυμένες δομές αντιπροσώπευσης. Η εκ Θεού νομιμοποίηση έπρεπε να γίνει εκ λαού, δίχως ωστόσο ο λαός να αποκτήσει την εξουσία – συνεπώς έπρεπε να γίνει εμμέσως, δια της αναγωγής της ζώσας κοινωνίας στην αφηρημένη (αν)ιστορική γενικότητα «Έθνος».

Ας δούμε κάποια δομικά αντιδημοκρατικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης φιλελεύθερης ολιγαρχίας:

- Ο διαχωρισμός Εξουσίας – Κοινωνίας μέσω της ταύτιση Εξουσίας – Κράτους. Αυτό τυποποιείται με εκλογή μη ανακλητών αντιπροσώπων, το μονοπώλιο της βίας και της φορολογίας, και τον διαχωρισμό μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Με το δημόσιο να αποδίδεται στο Κρατικό και το ιδιωτικό να απομένει η μόνη σφαίρα δικαιοδοσίας του πολίτη.
- Ο διαχωρισμός Ισότητας – Ελευθερίας, που αποτελεί κατάλοιπο της μεσαιωνικής θέσμησης. Στον Μεσαίωνα υπάρχουν 'ελευθερίες' όχι ελευθερία, δηλώνουν τα προνόμια των ιεραρχημένων τάξεων.
- Έπεται ο διαχωρισμός της Ελευθερίας σε θετική και Αρνητική, θεμέλιο του πολιτικού φιλελευθερισμού. Σημαίνει την ταύτιση της Κρατικής εξουσίας με την πρώτη, την ταύτιση της Κοινωνίας «των πολιτών» με την δεύτερη. Οδηγεί στη νομιμοποίηση της θετικής ελευθερίας στη βάση της ανισότητας κράτους – κοινωνίας, και την αντίθετη νομιμοποίηση της Αρνητικής στη βάση της ισότητας απέναντι στον νόμο = ισότητα φαινομενική και τυπική.
- Η διαπλοκή των διάφορων φορέων εξουσιών, είτε τυπικών, είτε άτυπων και συνέργια με τους μηχανισμούς του κεφαλαίου. Ιδιωτικοποίηση, μέσω της κρατικής ιδιοποίησης, του δημοσίου πλούτου με παραχώρησή του στις εκμεταλλευτικές επιχειρήσεις. Η πλήρης αδιαφάνεια της λήψης αποφάσεων.
- Η επιδίωξη της κυριαρχίας επί της φύσης και της καταστροφής του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος μέσω της αναπτυξιακής χίμαιρας.

Και όμως, αυτό το καθεστώς επιμένει να λέγεται «Δημοκρατία». Γιατί; Γιατί αν το απειλεί κάτι, είναι η δημοκρατία. Η άμεση δημοκρατία. Η οποία δεν είναι ουτοπία αλλά ένα εφικτό πολίτευμα με πολιτικούς θεσμούς. Θεσμούς που επιτρέπουν τη συμμετοχή του καθενός, την αυτοκυβέρνηση, την αυτονομία. Έτσι φωτίζονται οι τρεις αντιθέσεις που εντοπίζει ο Καστοριάδης ανάμεσα στη δημοκρατία και την ολιγαρχία:

- Η κοινωνία ενάντια στους αντιπροσώπους.
- Η κοινωνία ενάντια στους ειδήμονες [της πολιτικής].
- Η κοινωνία ενάντια στο Κράτος.

Είναι τρία σημεία σύγκρουσης ανάμεσα στο δημοκρατικό πρόταγμα και τις δομές του καθεστώτος, μίας σύγκρουσης που συνεχίζεται και σήμερα. Ανάμεσα σε αυτές τις αντιθέσεις υπάρχουν προσπάθειες αναδημιουργίας του ελεύθερου δημόσιου χώρου και του ελεύθερου δημόσιου χρόνου. Σε διάφορα επίπεδα, από τη δημιουργία ενός ελεύθερου κοινωνικού κλειστού χώρου, μέχρι τις καταλήψεις δημόσιων χώρων, έως και τη δημιουργία πραγματικών δημοκρατικών θεσμών αυτοκυβέρνησης, όπως συμβαίνει π.χ. στη Ροζάβα.

Αυτές οι προσπάθειες βρίσκονται εξ ορισμού σε θέση σύγκρουσης με το κρατικό και ιδιωτικό κεφαλαιουχικό μονοπώλιο των όρων της ζωής. Υπάρχει ένα **όριο ημιαπόσχισης**, όπως λέει η Κριστίν Ρος, πέραν του οποίου η σύγκρουση γίνεται μετωπική και ανατρεπτική. Η δημοκρατική παιδεία, πάνω στην αξιακή βάση της ισότητας, της ελευθερίας και της αυτονομίας, σήμερα μπορεί βιωματικά να αποκτηθεί μόνο στα κοινωνικά κινήματα που αναδύονται.

Κάποιοι θέτουν το ζήτημα της κλίμακας, του μεγέθους. Μα το μέγεθος τίθεται αυτή τη στιγμή στην κλίμακα του κυρίαρχου Έθνους-Κράτους. Στη μορφή του Κράτους αναλογεί το σχήμα της πυραμίδας και τα όρια δικαιοδοσίας του αντιστοιχούν στη βάση της. Αντιθέτως, σε μία άμεση δημοκρατία ταιριάζει το οριζόντιο δίκτυο, που μπορεί να δημιουργήσει ομοσπονδίες και δομές εύρους δίχως να καταργεί την αυτονομία των πυρηνικών πολιτικών

οντοτήτων. Η σύγχρονη εμπειρία π.χ. στα ψηφιακά δίκτυα έχει δείξει πως το οριζόντιο δίκτυο είναι πιο αποτελεσματικό από την κάθετη πυραμίδα, καθώς δεν έχει τη σπατάλη ενέργειας και χρόνου που απαιτεί η μεταφορά και η επιβολή της εκτέλεσης άνωθεν εντολών. Όπως έλεγε ο Καστοριάδης,

«Αν οι πολίτες επιθυμούν τη δημοκρατία, η κοινότητα θα μπορούσε να διαιρεθεί σε επιμέρους τμήματα μέχρι να γίνει συμβατή με τις ανάγκες της άμεσης δημοκρατίας.» [iv]

Ενώ υπενθύμιζε τις δυνατότητες των σύγχρονων τηλεπικοινωνιών: «Πρέπει να ξανασκεφτούμε την υλική οργάνωση της άμεσης δημοκρατίας λαμβάνοντας υπόψιν τη σύγχρονη τεχνολογία.» [v]

Σήμερα οι δυνατότητες αλληλόδρασης είναι πολλαπλές και ήδη δημιουργούν ένα πεδίο δυνητικής (virtual) ή εικονικής κοινωνικοποίησης που διάφορα κινήματα έχουν εκμεταλλευτεί. Τα νέα ζητήματα που τίθενται αφορούν τη σύνδεση του τοπικού με το παγκόσμιο, του ατομικού με το συλλογικό και του άμεσου με το μεσολαβημένο. Η πολιτική απαιτεί τη σωματική συμμετοχή, αλλά η φωνή αυτού του σώματος πλέον έχει παγκόσμια εμβέλεια.

Ας ακολουθήσουμε αυτή την προτροπή. Ας ξανασκεφτούμε. Ας ξαναρχίσουμε τη συζήτηση χωρίς να περιμένουμε έτοιμους σχεδιασμούς προς ψήφιση. Οι παραπάνω διαπιστώσεις δεν μας αφήνουν άλλοθι. Οι αμεσοδημοκρατικές κοινότητες στην Τσιιάπας και τη Ροζάβα και οι αμεσοδημοκρατικές συνελεύσεις των κοινωνικών κινημάτων δεν μας αφήνουν άλλοθι.

Η δημοκρατία είναι εφικτή. Αν την επιθυμούμε. Γιατί να την επιθυμούμε; Για να έχουμε την ελευθερία και την ευθύνη της ζωής μας.

Τι να την κάνουμε τη ζωή μας; Σίγουρα, αυτή είναι μια ερώτηση στην οποία πρέπει να απαντήσουμε εμείς οι ίδιοι. Πρώτα, όμως, πρέπει να αποκτήσουμε το δικαίωμα της απόφασης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

[i] Στις 27/5/2019

[ii] Π. Κονδύλης, «Εισαγωγή», στο βιβλίο του Σ. ντε Μοντεσκιέ, Το Πνεύμα των Νόμων, τ. Α', εκδ. Γνώση

[iii] Ζ.Ζ. Ρουσσώ, Το Κοινωνικό συμβόλαιο, Βιβλίο ΙΙΙ, κεφ. 15

[iv] Κ. Καστοριάδης, Η Ελληνική Ιδιαιτερότητα, τ. Β', εκδ. Κριτική, σ. 175

[v] Ό.π. σ. 168

* Το παρόν κείμενο αποτέλεσε την εισήγηση του Αλέξανδρου Σχισμένου στο διήμερο εκδηλώσεων της Βαβυλωνίας "Ο Κόσμος Ανάποδα" στην εκδήλωση με τίτλο «Η Άμεση Δημοκρατία ως Πολίτευμα», 09/06/19.

Σταματήστε να αναρωτιέστε: Να τι να ψηφίσουμε στις εκλογές

του Γιώργου Κτενά

Κάθε κοινωνική τάξη πραγμάτων διασφαλίζει τη θέση της, σχηματίζοντας μία συγκεκριμένη ψυχική δομή σε όλα τα στρώματα του πληθυσμού. Στοιχειοθετείται ιστορικά πως στις ταξικές κοινωνίες η άρχουσα τάξη στηρίζεται στην εκπαίδευση και στον θεσμό της οικογένειας για να διατηρηθεί, δημιουργώντας τις κατάλληλες μορφές χαρακτήρα. Με τα πρότυπα του από έδρας εκπαιδευτικού και του πατερφαμίλια να κυριαρχούν, αποτελεί συγκεκριμένη και σταθερή ψυχική δομή η ανάγκη κάθετης μορφής οργάνωσης και λειτουργίας. Τόσο σε επίπεδο καθημερινότητας, όσο και με την ύπαρξη εξουσιαστικού κράτους που τροφοδοτούν οι κυβερνήσεις. Τις οποίες, βέβαια, έχουμε τη "δυνατότητα" να εκλέγουμε, ψηφίζοντας κάθε τέσσερα χρόνια.

Η ψήφος στις εκλογές, όμως, δεν εκφράζει μία άποψη. Ο ρόλος της είναι να αναθέσει μία εντολή. Με την ανάθεση της εξουσίας να συναντιέται τόσο στο δημόσιο όσο και στο αστικό δίκαιο. Σε αντίθεση με το αστικό δίκαιο όμως, η κοινοβουλευτική εντολή (δημόσιο δίκαιο) δίνεται εν λευκώ. Οι υποψήφιοι δεν δεσμεύονται για τίποτα και διατηρούν την εξουσία τους χωρίς να λογοδοτούν ποτέ. Στην ουσία δηλαδή η αντιπροσωπευτική δημοκρατία δεν λειτουργεί –είναι μη δημοκρατία.

Μία σκέψη που εκφράζει ο Ρουσσώ στο Κοινωνικό Συμβόλαιο, αναφέρει πως οι Άγγλοι είναι ελεύθεροι μόνο μία φορά κάθε πέντε χρόνια: Όταν ψηφίζουν. Με την ευχή ο Γαλλοελβετός φιλόσοφος να μην είχε πρόβλημα, αν μπορούσε να το μάθει, θα συμπληρώσουμε τη σκέψη του: Ούτε τότε οι πολίτες είναι ελεύθεροι. Γιατί στις εκλογές δεν αναθέτουν την κοινοβουλευτική εντολή στους άξιους, αλλά σε εκείνους που έχουν αναδείξει τα κομματικά επιτελεία, τα ΜΜΕ, τα κέντρα εξουσίας κλπ.

Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία αποτελεί μία νεωτερική ιδέα (το αντιπροσωπευτικό καθεστώς εμφανίστηκε στη μεσαιωνική Δύση), που στη βάση της έχει την πολιτική ετερονομία.

Η μοναδική δημοκρατία που μπορεί να είναι αποδεκτή, είναι εκείνη που βάζει τον αυτόνομο άνθρωπο στο επίκεντρο της αφηγηματικής βαρύτητας: Η άμεση δημοκρατία.

Πώς μπορεί να υπάρξει; Καταργώντας τα παρασιτικά τμήματα της κοινωνίας, καταρρίπτοντας την κυριαρχούσα αντίληψη του ανταγωνισμού-πρωταθλητισμού, εκλέγοντας αιρετούς και άμεσα ανακλητούς αξιωματούχους, δημιουργώντας τοπικές αυτόνομες οργανώσεις κλπ. Το μόνο που χρειάζεται για να στρίψουμε το τιμόνι της ζωής μας στην πλευρά που θέλουμε, είναι να βάλουμε πάνω του τα χέρια μας.

Πολλές φορές όταν εκφράζονται τέτοιες απόψεις, δημιουργείται μία λανθασμένη αντίληψη έχθρας για την ψήφο. Και, σχεδόν πάντα, μπαίνει το ίδιο ερώτημα: «Ωραία,

τότε τι να ψηφίσουμε;».

Ξεκάθαρα, λοιπόν: Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με την ψήφο. Κάθε άλλο μάλιστα, καθώς κατακτήθηκε με πολλές θυσίες και δεν ήταν πάντοτε δεδομένη για όλους. Για αυτό χρειάζεται να την αναδείξουμε περαιτέρω και όχι να την αλλοτριώσουμε μέσω της ψευτο-ανάθεσης και της ενσωμάτωσης. Το ερώτημα, στη σωστή του βάση, δεν είναι το «Τι να ψηφίσουμε», αλλά «Πότε πρέπει να ψηφίσουμε». Και η απάντηση είναι το ίδιο ξεκάθαρη: Κάθε μέρα, με τον τρόπο ζωής μας.

Στηρίζοντας και συμμετέχοντας στους πυρήνες νέας νοηματοδότησης του ατομικού και συλλογικού φαντασιακού, που αρχίζουν από το πώς θα σβήσουμε το τσιγάρο όταν είμαστε στην εξοχή και συνεχίζουν μέχρι τις κάθε λογής δομές αυτοδιαχείρισης, παρέμβασης στην κοινωνία. Από τις πορείες ενάντια στις εξορύξεις στην Ήπειρο, μέχρι εκείνες για τη δολοφονία του Ζακ και το Pride που πλησιάζει.

Ας σταματήσουμε να αναρωτιόμαστε, λοιπόν, και ας στηρίξουμε καθημερινά το κόμμα της νέας κοινωνίας που γεννιέται, προκειμένου να δημιουργήσουμε το νέο κοινωνικό φαντασιακό που έχουμε ανάγκη.

Για μια άχρηστη ψήφο

Σωτήρης Σιαμανδούρας

Πρέπει να πω δυο λόγια για τις εκλογές. Δύο. Γιατί είναι από μια διπλή θέση που με εγκαλεί στο μέλλον, ως μνήμη χαραγμένη στην ψυχή και το σώμα, από μια διττή επιθυμία. Χωρισμένη• ανάμεσα σε μια ζωή αφιερωμένη σε ιδέες και αγώνες διάστικτους σε αυτό το δέρμα που το λέμε κίνημα – είναι το δέρμα της δικής μου γενιάς που έτρεχε ασθμαίνοντας από τις πορείες στα

οδοφράγματα, μετά στα βιβλία, μετά στην εσωτερική της πάλη, βυθισμένη στη ροή, ροή ασταμάτητη, διατηρητική, χωρίς συνοχή, χωρίς αρχή, χωρίς τέλος, κομμάτια-λάμπεις μόνο που φώτιζαν τον βράχο του Σίσυφου. Χωρισμένη• και ανάμεσα στην ανάγκη κάτι να αλλάξει, με τόση απελπισία να αλλάξει που φτιάξαμε κόμμα και το ψηφίσαμε, ενώ ξέραμε -πόσο καλά!- ότι η σύγχρονη εκδοχή του Πυγμαλίωνα είναι ο Πινόκιο.

Από αυτή τη θέση, πάνω σε ερείπια κάτω από άλλα ερείπια, από αυτή τη θέση του ερειπίου, από αυτή τη θέση συντρίμι, επιθυμώ να δηλώσω ευθαρσώς και παρά τω νόμω, ότι οι εκλογές αυτές με αφήνουν παντελώς αδιάφορο• με αφήνουν παντελώς αδιάφορο η 13η σύνταξη, η προοπτική εξισορρόπησης της απώλειας από την αύξηση του μισθού διά της μείωσης της φορολογίας σε ορισμένα είδη εστίασεως -τη διαχείριση της Μόρια, τα δωδεκάρια του Ισραήλ, τα ματωμένα πεζοδρόμια, τον «συνωστισμό» πολεμικών στόλων στην Ανατολική Μεσόγειο, αυτά δεν θα τα λύσετε.

Με αφήνουν λοιπόν παντελώς αδιάφορο τα νέα τζάκια στη θέση των παλαιών, ο ρυθμός αναπτύξεως των πλεονασμάτων επί της ανάσας της νυκτός, όλη αυτή η ασφυξία, η μπόχα που δεν με αφήνει να γεμίσω τα πνευμόνια με το άρωμα από τις νεραντζιές την Άνοιξη, με τα όνειρά μας που βλέπαμε -κάποιοι ακόμη βλέπουμε- άγρυπνοι τις νύχτες.

Αδιάφορος, εντελώς αδιάφορος, σουλατσέρνοντας με βήμα αργό ανάμεσα σε όσα θυμάμαι -αναθεματισμένη μνήμη-, βρίσκω εντελώς πανάχρηστη τη χρήσιμη ψήφο. Εντελώς πανάχρηστη, δεν πάει να πει τίποτε. Τη βρίσκω βλαβερή λοιπόν τη χρήσιμη ψήφο, ανούσια, ανίερη, καταθλιπτική, μια θλιβερή και ευτελή πράξη.

Είναι αντιθέτως γνωστό τοις πάσι, τα έχει πει και ένας σεβάσμιος Γάλλος, ότι δεν μπορεί ο λαός να εκπροσωπηθεί. Έτσι κι εγώ δεν μπορώ να εκπροσωπηθώ και δεν θα εκπροσωπηθώ, αρνούμαι να εκπροσωπηθώ, θα ομιλώ και θα πράττω μόνον για εμένα στο εξής και αν κανείς θέλει κάτι να εκπροσωπήσει θα είναι μόνο αποφάσεις και όχι εμένα, την ψυχούλα μου, την ιστορία μας, αυτό το ρημαγμένο, σημαδεμένο δέρμα. Πρέπει να

είναι πολύ μεγάλη ανάγκη για να αποδεχτώ ξανά την ήττα να εκπροσωπηθώ. Αυτή η ανάγκη δεν συντρέχει.

Το μόνο που μπορεί να κάνει η χρήσιμη ψήφος αυτή τη στιγμή είναι να κάνει ορισμένους να νιώσουν χρήσιμοι, ενώ μας είναι εντελώς άχρηστοι, αν και βεβαίως διατηρούν μια ορισμένη χρησιμότητα, όπως για παράδειγμα να μας θυμίζουν τι είναι χρήσιμο.

Χρήσιμο αυτή τη στιγμή είναι να ξαναφτιάξουμε κίνημα, να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας, να βάλουμε κίτρινα, να σταματήσουμε τη δουλειά, μια μέρα έστω -βράδυ Κυριακής η Πατησίων να μην ξαναείναι γεμάτη εργαζόμενους που σχολάν απ' τη δουλειά, αυτή θα ήταν μια κάποια νίκη. Χρήσιμο είναι να αγρυπνήσουμε, να αγρυπνήσουμε και να ονειρευτούμε ξανά ότι μπορούμε να είμαστε άλλοι, ότι κανένα δικαστήριο δεν τελεσιδίκησε, δεν τελεσιδικεί ποτέ, ποτέ δεν θα τελεσιδικήσει, όσο μας μένει μια ανάσα, όσο συνεχίζουμε να τρέχουμε από δουλειά σε δουλειά με τα μάτια κόκκινα, με μαύρους κύκλους, με μαύρα γυαλιά, γιατί το προηγούμενο βράδυ διαβάσαμε ένα βιβλίο, είδαμε μια ταινία, ήπιαμε με φίλους, ερωτευτήκαμε, γράψαμε, χορέψαμε, ζήσαμε δηλαδή, αρνηθήκαμε πολύ καταφατικά όλο αυτό το στέγνωμα της κυκλικής αναπαραγωγής του απλώς επιβιωτικού χρόνου.

Καλώ λοιπόν κι εγώ σε μια άχρηστη ψήφο ή -καλύτερα ακόμη- καλώ σε αποχή από αυτό το φιάσκο που ζούμε, που στήθηκε πάνω στα συντριμάκια μας, πάνω στα συντριμάκια από είκοσι και βάλε χρόνια αγώνων, που γίνανε κοστούμει -κοστουμάκι- και καρέκλα και κοινωνικά προγράμματα, δηλαδή ουρές από τις πέντε το πρωί μπροστά από τα κάγκελα, λάμπες νέον στον ΟΑΕΔ, χιλιάδες αιτήσεις -αιτήσεις, αιτήσεις, αιτήσεις-, τη χάρη να μην σου κόψουν το ρεύμα, άνθρωποι πεταμένοι στα σκουπίδια ή σκουπίδια πεταμένα στους ανθρώπους -α, ιδού και μια καλή διατύπωση του διακυβεύματος των εκλογών, αυτό το τελευταίο.

Ψευτοδιλήμματα λοιπόν. Στα ψευτοδιλήμματα απαντάμε τον εαυτό μας, το λέω χρόνια• ακόμη μια φορά, encore.

Αστέρι Εξαρχείων

Γιώργος Καραθανάσης

Αντί ταυτότητας

Ο Νταουντά είναι 18 χρονών, γεννήθηκε στη μεγαλύτερη πόλη και οικονομική πρωτεύουσα της Ακτής Ελεφαντοστού, το Αμπιτζάν και μεγάλωσε με τη μητέρα του, καθώς ο πατέρας του σκοτώθηκε στην πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου (2002-2006), που ταλαιπώρησε τη χώρα για περίπου μια δεκαετία. Στη δεύτερη φάση του πολέμου (2010-2011) έχασε και τη μητέρα του, κι έτσι σε ηλικία 11 χρονών αναγκάστηκε να φύγει για να αναζητήσει μια καλύτερη ζωή κάπου στην Ευρώπη. Η περιπλάνησή του κράτησε πέντε ολόκληρα χρόνια, ώσπου έφτασε τελικά στην Ελλάδα. Από την πλευρά μας δε θα ασχοληθούμε καθόλου μ' αυτό το κεφάλαιο της ζωής του, άλλωστε κι ο ίδιος δεν αισθάνεται άνετα να μιλάει γι' αυτό.

Σκοπός μας είναι μέσα από την ιστορία του να θαυμάσουμε τι πετυχαίνει αυτός ο άνθρωπος μέρα με τη μέρα, αλλά και να ψηλαφίσουμε μέσα σε λίγες γραμμές τη σχέση των κινημάτων αλληλεγγύης και του αθλητισμού -του αυτοοργανωμένου αθλητισμού στην περίπτωσή μας- με την προσπάθεια ένταξης και αφομοίωσης των προσφύγων και των μεταναστών στον ιστό της πόλης. Όλα αυτά έχοντας στο πίσω μέρος του μυαλού μας τις κοινές αναφορές και τις νοηματικές συνδέσεις που παρουσιάζονται στην προηγούμενη δημοσίευσή μας στη **B** (Συνέντευξη St. Ambroeus FC: Η Ομάδα των Μεταναστών στο Μιλάνο).

Παρ' όλο που για ένα μικρό χρονικό διάστημα έτυχε να συμμετέχουμε από διαφορετικά πόστα στο ίδιο εγχείρημα με τον Νταουντά, δεν αναπτύξαμε ποτέ κάποια προσωπική σχέση. Δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο και για τη Μαριέττα. Η Μαριέττα είναι συνεργάτιδα του περιοδικού Βαβυλωνία και συμμετέχει εδώ

και κάποια χρόνια στον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο Nosotros. Γνώρισε τον Νταουντά στην κατάληψη στέγης προσφύγων Νοταρά 26 και από τότε έχουν γίνει αχώριστοι. Με τον σύντροφό της Γιάννη και τον γιο τους Λευτέρη έχουν σταθεί με όλες τους τις δυνάμεις δίπλα του, προκειμένου να τον βοηθήσουν να σταθεί στα πόδια του. Η Μαριέττα ήταν λοιπόν και ο άνθρωπος που μας έφερε σε επαφή, ώστε να μάθουμε την ιστορία του. Σημαντικό να πούμε ότι οι μεταφραστικές της ικανότητες δεν χρειάστηκαν, καθώς ο μικρός μιλάει τέλεια ελληνικά.

“Έχει ζήσει πολύ μόνος και πολύ ανεξάρτητος, φυσικά όμως υπήρξε και αρκετός κόσμος που του άπλωσε το χέρι. Με την ευγένειά του κερδίζει τη συμπάθεια όλων. Σ’ όλο του το ταξίδι υπήρξαν άνθρωποι που τον βοήθησαν μόνο και μόνο γι’ αυτό”, θέλει να επισημάνει η Μαριέττα πριν από όλα τα υπόλοιπα.

Η νέα αρχή

Η ιστορία της ζωής του ξαναξεκίνησε στον **αριθμό 26 της οδού Νοταρά στα Εξάρχεια**, όταν ο Νταουντά τον Ιανουάριο του ‘16 πέρασε για πρώτη φορά το κατώφλι της πενταόροφης, αυτοοργανωμένης δομής φιλοξενίας. Λίγες μέρες πριν, όταν έφτασε στην Αθήνα, κάποιοι μετανάστες που είχαν ήδη κάποιο καιρό στην Ελλάδα, τον συμβούλεψαν να κατευθυνθεί προς την πλατεία Αμερικής αν θέλει να βρει στέγη. *“Αφού είσαι μαύρος, πρέπει να πας να βρεις τους δικούς σου”* του είπαν. Παρ’ όλα αυτά, αναγκάστηκε να κοιμηθεί στον δρόμο εκείνο το βράδυ, καθώς χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα δεν προβλέπονταν φιλοξενία.

Το επόμενο πρωί ένας ηλικιωμένος τον συμβούλεψε να κατευθυνθεί προς τα Εξάρχεια, καθώς είχε ακούσει πως εκεί υπάρχουν άνθρωποι που ενδιαφέρονται για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Κάποια στερεότυπα καλό είναι να επιβεβαιώνονται. Έτσι κι έκανε λοιπόν. Πήρε τα πράγματά του και χωρίς να ξέρει τι ακριβώς ψάχνει και πού ακριβώς πρέπει να απευθυνθεί, κατευθύνθηκε προς τη γειτονιά. Πέριξ της πλατείας μια γυναίκα που μιλούσε καλά γαλλικά τον πληροφόρησε για το εγχείρημα που

στεγάζονταν στο 26 της Νοταρά, μια κατάληψη στέγασης προσφύγων που δημιουργήθηκε από αλληλέγγυους τον Σεπτέμβρη του '15, κάτω από την πίεση των προσφυγικών ροών, με σκοπό την κάλυψη των άμεσων αναγκών των προσφύγων, κυρίως ευπαθών ομάδων, που στοιβάζονταν καθημερινά κατά εκατοντάδες στην πλατεία Βικτωρίας.

Το εγχείρημα διένυε τους πρώτους του μήνες και φυσικά η πληρότητά του χτυπούσε κόκκινο. *“Ήταν ανήλικος, ασυνόδευτος και ορφανός! Δεν υπήρχε περίπτωση να τον αφήσουμε να φύγει!”*, τονίζει η Μαριέττα.

Για κάποιες μέρες ο Νταουντά χρειάστηκε να κοιμηθεί στους διαδρόμους, όμως σύντομα θα έβρισκε το δικό του κρεβάτι και τη θέση του μέσα στο εγχείρημα. Οι μήνες περνούσαν, ο Νταουντά είχε ξεκινήσει τις διαδικασίες χορήγησης ασύλου έχοντας ως σκοπό να μείνει στη χώρα, και η Νοταρά 26 που λειτουργούσε κυρίως ως χώρος transit, δεν ήταν το κατάλληλο μέρος για ένα παιδί που ήθελε να ενταχθεί σιγά σιγά σε μια κανονική ζωή. Η Μαριέττα ανέλαβε να βρει μια πιο μόνιμη κατοικία σε κάποιους ανθρώπους που το είχαν ανάγκη και απευθύνθηκε στον κόσμο που ήξερε καλύτερα, στον κόσμο της αλληλεγγύης, στον κόσμο που σίγουρα θα βοηθούσε. Η κοινότητα των προσφυγικών της Λ. Αλεξάνδρας παραχώρησε ένα δωμάτιο στον Νταουντά και τον κ. Μπατινί, που διέμενε προσωρινά κι αυτός στη Νοταρά 26 και κατάγονταν από την Μπουρκίνα Φάσο, γειτονική χώρα και με πολιτιστικές συγγένειες με την Ακτή Ελεφαντοστού, αλλά και χώρα καταγωγής της μητέρας του Νταουντά. Οι δυο τους τα βρήκαν και η ζωή τους απέκτησε την απαιτούμενη ηρεμία. Με τον καιρό, η πορεία προς την ένταξη και την αφομοίωση γίνονταν με γοργούς ρυθμούς. Συμμετείχε στις δουλειές της κοινότητας, ξεκίνησε το μπάσκετ και δρομολόγησε όλες τις διαδικασίες, ώστε να ξεκινήσει να πηγαίνει στο σχολείο από τον Σεπτέμβρη του '16.

Έχει κέφια ο Ντρογκμπά

“Να παίξω μπάσκετ”, ήταν το πρώτο πράγμα που απάντησε ο μικρός στην ερώτηση της Μαριέττας σχετικά με το τι θέλει να κάνει στη

ζωή του. Το άθλημα το γνώρισε στην Ακτή Ελεφαντοστού από τις εφημερίδες, καθώς στο σπίτι δεν είχαν ούτε τηλεόραση, ούτε ραδιόφωνο. Ζητούσε συνεχώς από τη μητέρα του να τον γράψει σε κάποια ακαδημία, αλλά εκείνη δεν είχε τη δυνατότητα να του παρέχει κάτι τέτοιο. Τα Σάββατα πήγαινε στο πανεπιστήμιο της πόλης, όπου οργανώνονταν αγώνες των φοιτητών σε ανοιχτά γήπεδα. Άλλες φορές πήγαινε μόνο για να παρακολουθήσει και άλλες φορές κατάφερνε με τον τσαμπουκά του να αγωνιστεί λίγα λεπτά με τους “μεγάλους”.

Τον Μάιο του '16 ο Νώντας Σκυφτούλης, επί χρόνια έφορος στο μπάσκετ και γενικότερα ενεργό μέλος του **Αστέρα Εξαρχείων**, γνώρισε τον Νταουντά και τον έφερε σε επαφή με τον Ανδρέα, προπονητή της ομάδας μπάσκετ. “Δεν περίμενα τέτοια υποδοχή από την ομάδα. Ξεκινήσαμε την επόμενη κιόλας μέρα, αυτοί μου έδωσαν παπούτσια και φόρμα, δεν είχα τίποτα”, μας λέει, ενώ θεωρεί πως εκεί έμαθε πραγματικά πώς παίζεται το άθλημα.

Όπως υπογραμμίζει ο Νώντας: “Ο Αστέρας υπήρξε πάντοτε η ομάδα των Εξαρχείων κι όταν λέμε των Εξαρχείων εννοούμε πως ήταν η ομάδα που εξέφραζε το κοινωνικό περιεχόμενο και την γειτονιά, συνοπτικά τον κόσμο των Εξαρχείων. Και πώς συντίθεται αυτός ο κόσμος; Συντίθεται σε σχέση με το μητροπολιτικό κέντρο, που αναδύει τα αντίστοιχα μητροπολιτικά φαινόμενα και χαρακτηρίζεται από την πολυμορφία και την ανοιχτότητα. Για να το κάνω φραγκοδίφραγκα, η εντεκάδα του Αστέρα Εξαρχείων συγκροτούνταν από τους Εξαρχειώτες. Εξαρχειώτης είναι αυτός που ζει στα Εξάρχεια, στο έδαφος αυτό και συγκροτεί ένα κόσμο. Έναν κόσμο που δε συνδέεται με βάση το έθνος ή το αίμα, αλλά συνδέεται με βάση την τοπικότητα. Μια τοπικότητα πολυεθνική. Αν υπάρχει στη γειτονιά, στις οικογένειες και τα σχολεία μια μεγάλη πλειοψηφία Αλβανών, Πολωνών (αναφορά στον Μέγα Σεμπάστιαν πρώην παίκτη του ποδοσφαιρικού τμήματος) κ.ά., το αντίστοιχο ποσοστό θα εκφράζεται στην ενδεκάδα του Αστέρα. Είναι αναρχικοί; Αριστεριστές; Το ίδιο. Με μια λέξη, πανσπερμία.”

Υπ’ αυτό το πρίσμα, όταν έφτασε το μεταναστευτικό ρεύμα στην

Ελλάδα και τα Εξάρχεια υποδέχτηκαν τους πρόσφυγες, φυσικό και επόμενο ήταν ο Αστέρας να υποδεχτεί κόσμο απ' αυτήν την κοινωνική ομάδα. Βέβαια, όπως μας εξηγεί ο Νώντας, αυτό κρίνονταν. *“Πέρασαν αρκετοί. Δεν έπαιζαν όλοι, δεν ήταν αυτοσκοπός. Βέβαια από την πρώτη στιγμή που είδα τον Νταουντά που πλησίαζε τα δύο μέτρα, λέω εδώ είμαστε. Αμέσως σκέφτηκα να του προτείνουμε τον Αστέρα. Στην αρχή τον βοήθησε πολύς κόσμος, μάλιστα κάποια εστιατόρια της γειτονιάς προσφέρθηκαν να του παράσχουν φαγητό.”*

Το σύνθημα *“Να ζήσουμε μαζί”*, που έβλεπε κανείς σε διάσπαρτες αφίσες, σε πανό και σε τρικάκια από τη Χαριλάου Τρικούπη μέχρι την Πατησίων και από τη Σόλωνος μέχρι την Αλεξάνδρας, δεν ήταν τελικά ένα κενό σημαίνον. Ως κάτοικος αυτής της κοινότητας αλληλεγγύης, ο Νταουντά πήρε αυτόματα το χρίσμα του πολίτη των Εξαρχείων με ισότητα και ισονομία. Όπως επισημαίνει ο Νώντας: *“Η συνέλευση που διαχειρίζεται τον Αστέρα έχει ένα αντιρατσιστικό-αντιφασιστικό πλαίσιο. Είναι μια ανοιχτή αγκαλιά για όποιον θέλει να παίξει μπάσκετ ή ποδόσφαιρο κλπ στην περιοχή. Ο Αστέρας ήταν πάντα καθρέφτης των Εξαρχείων, εξέφραζε πάντα τον κόσμο του, ασχέτως αν η διοίκηση απαρτίζονταν πολλές φορές από δεξιούς. Όλοι ενδιαφέρονταν να πάει μπροστά ο Αστέρας, κι αν δεν έπαιρνε τα νέα παιδιά των Εξαρχείων από πού θα έπαιρνε;”*.

Τα τελευταία δυόμισα χρόνια που αγωνίστηκε στον Αστέρα-Υπεροχή Εξαρχείων αγαπήθηκε από όλους, τόσο προπονητές, όσο και συμπαίκτες. Τόσο στο εφηβικό, όσο και στο ανδρικό είχε γίνει πολλές φορές σύνθημα στα χείλη των οπαδών του Αστέρα, οι οποίοι του έβγαλαν το παρατσούκλι Ντρογκμπά, όπως μας λέει ο ίδιος γελώντας. Το παρατσούκλι αυτό ήταν όντως αρκετά ευφάνταστο, κρύβει μάλιστα κι έναν μεγάλο συμβολισμό. Δεν γνωρίζουμε βέβαια αν το club της Τσαμαδού το έκανε επί τούτου, όπως και να έχει η ιστορία θέλει τον σπουδαίο Ιβοριανό φορ να είναι ο βασικός πρωταγωνιστής στην προσπάθεια για ανακωχή που μεσολάβησε μεταξύ των δύο εμφυλίων πολέμων. Μετά την πρόκριση των “Ελεφάντων” στο Μουντιάλ του '06, ο Ντιντιέ Ντρογκμπά

κάλεσε μέσω του αθλητικού καναλιού τις αντιμαχόμενες πλευρές να αφήσουν τα όπλα και να τερματίσουν τον πόλεμο που ξεκλήρισε την οικογένεια του Νταουντά.

Η φανέλα με το 26

Ο Νταουντά έχει ύψος 1,94 και αγωνίζεται κυρίως στις θέσεις 4 ή 5, αλλά πιστεύει πως λόγω σωματοδομής θα πρέπει σταδιακά να μετακινηθεί στις θέσεις 3 ή 2. Αγαπημένος του παίκτης από το NBA είναι ο Kevin Durant, ενώ από την Α1 θαυμάζει τον James Gist. Μάλιστα σ' ένα διαπολιτισμικό τουρνουά 3x3 που διοργάνωσε το Generation 2.0 στους Αμπελόκηπους και πήρε μέρος ο Νταουντά, ο ψηλός του Παναθηναϊκού τον πλησίασε και ζήτησε να μάθει την ιστορία του. Η στιγμή αυτή είναι πολύ σημαντική για εκείνον, μιας και η πορτοκαλί μπάλα με τα σπυράκια είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς του. Προπονείται καθημερινά μετά το σχολείο, και μετά την προπόνηση συνεχίζει σε πιο χαλαρούς ρυθμούς στο ανοιχτό γηπεδάκι του Στρέφη, ενώ τις Δευτέρες εκτελεί καθήκοντα προπονητή σε μαθητές σχολείου, χάρη σ' ένα πρόγραμμα που υλοποιεί το Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Ωστόσο, για αυτόν τίποτα δεν έχει τελειώσει. Συνεχίζει να αγωνίζεται και να προσπαθεί κάθε μέρα. Τα χρόνια πέρασαν κι ακόμα περιμένει να γίνει δεκτή η αίτηση χορήγησης ασύλου, ενώ άλλαξε άλλα δύο σπίτια μετά τη σύντομη διαμονή του στα προσφυγικά. Μετακόμισε σε μια δομή φιλοξενίας ανηλίκων, την οποία έπρεπε να εγκαταλείψει μόλις έκλεισε τα 18, κι από τότε εγκαταστάθηκε στο σπίτι δύο αλληλέγγυων που του παραχωρούν ένα μικρό δωμάτιο. Σ' όλη αυτή την περίοδο, από τότε που χτύπησε για πρώτη φορά το τζάμι της γραμματείας έως τώρα, η "καμπάνα" της Νοταρά 26 ήχησε για περίπου 8.000 ξεχασμένους από 15 διαφορετικές χώρες. Εν τω μεταξύ, η γειτονιά βρίσκεται προσωρινά σε αποδιάρθρωση μέχρι να ανακάμψει ξανά.

Την ερχόμενη σεζόν θα φοράει τα κυανέρυθρα μιας ιστορικής αθηναϊκής ομάδας με μεγάλες πορείες στην Α1 και μεγάλη παραγωγή παικτών, που τώρα αγωνίζεται στις πιο κάτω κατηγορίες, του Α.Ο. Σπόρτινγκ. Η μέχρι τώρα πορεία της ζωής του και η εξέλιξή του στο άθλημα θα μπορούσε να είναι ένας οϊωνός, πως θα διαπρέψει στο παρκέ ως ένας άλλος Giannis ή ως ένας άλλος Serge Ibaka, η προσωπική Οδύσσεια των οποίων έχει αρκετές κοινές αναφορές με αυτή του Νταουντά.

Ευχή όλων, όσοι τον ξέρουν αλλά και όσοι τον μαθαίνουν τώρα, είναι να καταφέρει να γίνει επαγγελματίας μπασκεμπολίστας και να φοράει το 26 στην πλάτη. Είτε γίνει μεγάλο αστέρι, είτε καταφέρει απλώς να βιοπορίζεται από το αγαπημένο του άθλημα, σε σωματεία που ίσως δεν έχουν στραμένους του προβολείς πάνω τους αλλά έχουν την αγάπη του κόσμου τους. Δεν είναι και λίγο. Λίγο δεν είναι επίσης ό,τι κατάφερε μέχρι τώρα, αποδεικνύοντας τι μπορεί να πετύχει κάποιος όταν προσπαθεί τόσο μόνος του, όσο και με τη βοήθεια της κοινότητας.

Απέδειξε ότι φυσικά και μπορούμε να ζήσουμε μαζί. Φυσικά και οι αυτοργανωμένες δομές μπορούν να παρέχουν μια δυνατότητα ένταξης, φυσικά και ο αθλητισμός και δη ο αυτοργανωμένος μπορεί να δώσει μια ευκαιρία ενσωμάτωσης, αλλά και μια προοπτική ζωής.

Πορεία στα Γιάννενα ενάντια στις εξορύξεις υδρογονανθράκων: Απολογισμός + Φωτορεπορτάζ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ 11ΗΣ ΜΑΗ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΙΣ
ΕΞΟΡΥΞΕΙΣ ΥΔΡΟΓΟΝΑΘΡΑΚΩΝ

Το Σάββατο 11 Μαΐου, πραγματοποιήθηκε στα Γιάννενα η δεύτερη

μεγαλειώδης πορεία ενάντια στις εξορύξεις υδρογονανθράκων σε Ήπειρο, Ιόνιο, Κρήτη, Πελοπόννησο και Δυτική Ελλάδα. Ήταν, μάλιστα, η δεύτερη μεγαλειώδης πορεία που πραγματοποιήθηκε μέσα στο 2019, αφού είχε προηγηθεί η πορεία της 21ης Φλεβάρη στην Αθήνα. Η πορεία, που διοργανώθηκε από την Ανοιχτή Συνέλευση στα Γιάννενα, από τον συντονισμό συλλογικοτήτων στα Γιάννενα και τις πρωτοβουλίες πολιτών από την Αθήνα, την Πρέβεζα, την Άρτα, τη Λευκάδα, την Ανοιχτή Συνέλευση Κεφαλλονιάς – Ιθάκης, το S.O.S Κυπαρισσιακός και το Fossil Free Corfu, πλαισιώθηκε από χιλιάδες κόσμου, όπως και από πάρα πολλές συλλογικότητες και οργανώσεις από κάθε γωνιά της Ηπείρου και της Ελλάδας φτάνοντας τον αριθμό των 2.500 διαδηλωτών. Η μαζικότητα, μαζί με την πολυχρωμία, την πολυφωνία και τη μαχητική διάθεση έδειξαν ότι το κίνημα κατά των εξορύξεων παίρνει διαστάσεις, που πολύ δύσκολα πλέον μπορούν να αγνοήσουν τα κράτη και οι ενεργειακοί κολοσσοί που εμπλέκονται σε αυτό το φαραωνικό σχέδιο.

Η επιτυχία της πορείας είναι οφθαλμοφανής, για όσους ήταν εκεί και την έζησαν, για όσο κόσμο των Ιωαννίνων την παρακολούθησε και για όσους είδαν σχετικό φωτογραφικό υλικό και βίντεο. Τίποτα από αυτά δεν συγκίνησε τα τοπικά δημοσιογραφικά μέσα που δεν αφιέρωσαν ούτε μισή αράδα, την E.P.T που κάλυψε τα γεγονότα με κάμερες και έκανε 4 ολόκληρες μέρες να παίξει το ρεπορτάζ και τα υπόλοιπα πανελλαδικά μέσα που αδιαφόρησαν. Η προσπάθεια αποσιώπησης από μέρους τους ενός τόσο μεγάλου και διαρκώς διογκούμενου κινήματος, που έχει λάβει πλέον πανελλαδικά χαρακτηριστικά, είναι μία από τις γνωστότερες τακτικές των Μ.Μ.Ε και των εταιριών για χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Φυσικά, οι κατασταλτικές μέθοδοι δεν σταματούν εκεί, αφού την επόμενη μέρα Κυριακή, στα Ιωάννινα και στη Λευκάδα, σημειώθηκαν εντελώς παράνομες προσαγωγές και τραμπουκισμοί σε βάρος ανθρώπων του αντιεξορυκτικού κινήματος, που θέλησαν να δηλώσουν την αντίθεσή τους ενώπιον του πρωθυπουργού.

Οι κινητοποιήσεις του αντιεξορυκτικού κινήματος και οι μέχρι τώρα διαδηλώσεις, έχουν φανερώσει τη δημοκρατικότητά του.

Έχουν φανερώσει ότι πρόκειται για ένα κίνημα των από τα κάτω και αμεσοδημοκρατικό και άρα μη χειραγωγήσιμο από την εξουσία και τις εταιρίες. Με την πορεία του Σαββάτου, φανερώθηκε επίσης η διάθεση της κοινωνίας να σταματήσει το σχέδιο της εξόρυξης πανελλαδικά και να δοθεί επιτέλους η δυνατότητα στην κοινωνία να αποφασίζει αυτή για τις ανάγκες της. Ο μύθος της ανάπτυξης καταρρέει, παρασέρνοντας μαζί του ολόκληρη την ανθρωπότητα και τον πλανήτη. Καμία λύση μέσα από το σύστημα δεν μπορεί παρά να είναι μία ακόμα καταστροφή για την πλειοψηφία των πολιτών της κάθε χώρας. Ώρα να δώσουμε ένα τέλος στην καταστροφή της φύσης και της ζωής για τα κέρδη λίγων. Ώρα να πάρουμε την κατάσταση στα χέρια μας, χωρίς καμία διαμεσολάβηση κι εκπροσώπηση.

Σας καλούμε όλες και όλους σε ανοιχτή συνέλευση την Τετάρτη 22 Μαΐου στις 19.00 στον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο Αλιμούρα (Αραβαντινού 6 εντός στοάς) με σκοπό να συναποφασίσουμε τις επόμενες κινήσεις μας στην πόλη και στο πεδίο των ερευνών.

ΑΝΟΙΧΤΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΙΣ ΕΞΟΡΥΞΕΙΣ ΥΔΡΟΓΟΝΑΝΘΡΑΚΩΝ

Την πορεία χαιρέτησαν και στήριξαν με τη συμμετοχή τους:
Ανοιχτή Συνέλευση στα Γιάννενα □ Πρωτοβουλία Άρτας □ Πρωτοβουλία Πρέβεζας □ Πρωτοβουλία Λευκάδας □ Fossil Free Corfu □ SOS Κυπαρισσιακός □ Ανοιχτή Συνέλευση Κεφαλονιάς – Ιθάκης □ Συντονισμός Συλλογικοτήτων ενάντια στις εξορύξεις υδρογονανθράκων □ Πρωτοβουλία Πάργας □ Πρωτοβουλία Πολιτών «Λιμνοθάλαζα» Μεσολόγγι □ Αντιεξουσιαστική Κίνηση □ Κίνηση Καθαρός Καλαμάς □ Σύλλογος Προστασίας Αράχθου □ Μπακίρι □ Ορειβατικός Σύλλογος Ιωαννίνων □ Ορειβατικός Σύλλογος Ηγουμενίτσας □ Ορειβατικός Σύλλογος Πρέβεζας □ Ορειβατικός Σύλλογος Κέρκυρας □ Ορειβατικός Σύλλογος Άρτας □ Πολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Καστάνιανης Πωγωνίου □ Αναρχική Ομοσπονδία □ Ελευθεριακή Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης □ Κενό Δίκτυο □ Μέγα Δέντρο □ Δικαίωμα στη Ζωή – Κίνημα Πολιτών Αγρινίου □ Greenpeace Ελλάς □ Μέτωπο Ταξικής Ανατροπής □ Σωματείο Μετάλλου □ Σωματείο ΟΤΑ Ιωαννίνων □ Σύλλογος

Διοικητικών Υπαλλήλων Πανεπιστημίου Ιωαννίνων □ Συνάντηση για μια διεθνή Αντικαπιταλιστική Αριστερά □ Κόκκινη Κινηματική Οικολογία (Κοκ.Κ.Οι.) □ Αντίσταση Πολιτών Δυτικής Ελλάδος □ Ανυπότακτη Καισαριανή □ Αριστερή Παρέμβαση στη Θεσσαλία □ Αριστερή Παρέμβαση στα Γιάννενα □ Αριστερή Παρέμβαση στην Ήπειρο □ Μέτωπο Δράσης □ Ριζοσπαστική Δημοτική Αλλαγή Άρτας □ Οικολογική Συμμαχία για την Ήπειρο □ Ανυπότακτη Κίνηση για τα χωριά και την πόλη της Πρέβεζας □ Παρέμβαση Πολιτών Δήμου Νικολάου Σκουφά □ Ανυπότακτη Ήπειρος □ Λαϊκή Ενότητα □ ΑΝΤΑΡΣΥΑ □ Μ-Λ ΚΚΕ □ Diem – Μέρα 25 □ Εργατικός Αγώνας □ Ο.Κ.Δ.Ε. □ Οικολόγοι Πράσινοι □ Οικολόγοι Πράσινοι – Αλληλεγγύη □ Οικολόγοι ΕναλλακτικοίΦωτορεπορτάζ: **Nikos Thetakis**

Φιλελευθερισμός, Νεοφιλελευθερισμός & Οικολογία

Αντώνης Μπρούμας

Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της άρσης κάθε εμποδίου στην ασυδοσία του κεφαλαίου και της μετατροπής κάθε κοινωνικής σχέσης σε σχέση ανταλλαγής στα πρότυπα της εμπορευματικής αγοράς.

Οι απαρχές της εκκινούν στον Β' Παγκόσμιο με την Αυστριακή Οικονομική Σχολή και την Mont Pelerin Society ως απάντηση στον μαρξισμό. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία γίνεται mainstream τη δεκαετία του '70 με την οικονομική αποτυχία του Σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου στη Δύση με όχημα τις οικονομικές σχολές του Σικάγο και της Βιρτζίνια. Με τις rational και public choice theories των Becker και Buchanan, που

περιγράφουν το εφικτό και επιχειρηματολογούν για το ηθικά αναγκαίο της επέκτασης της εμπορευματικής αγοράς σε κάθε πτυχή της ζωής, η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία καταφέρνει να υπερκεράσει όχι μόνο τον μαρξισμό και τον κεϋνσιανισμό αλλά και τα νέα ρεύματα σκέψης της κριτικής θεωρίας και της αυτονομίας, που ξεπήδησαν μετά τον Μάη του '68. Η απόλυτη ηγεμονία της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας τις δεκαετίες του '80 και του '90 αλλάζει και επαναδομεί τον κόσμο με βάση τις καταστατικές της αρχές, θέτοντας εκτός (πολιτικού, νομικού, εφικτού) πλαισίου κάθε εναλλακτική κοσμοθεώρηση.

Σήμερα, η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία συνεχίζει να είναι κυρίαρχη, παρ' όλο που έχουν αποδομηθεί σχεδόν όλες οι καταστατικές της αρχές και υποθέσεις σε θεωρητικό επίπεδο. Αυτό οφείλεται στο ότι η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία αντικατοπτρίζει τον σύγχρονο καπιταλισμό, ένα συνολικό σύστημα ρύθμισης της ζωής, που δεν μπορεί πια να αλλάξει μορφή πέρα από την νεοφιλελεύθερη.

Για λόγους που έχουν να κάνουν με τις εγγενείς του τάσεις ο καπιταλισμός σήμερα και για πάντα από εδώ και πέρα μπορεί να είναι μόνο νεοφιλελευθερος. Δεν υπάρχει επιστροφή.

Η οικολογική κρίση είναι η μεγαλύτερη συλλογική πρόκληση, που αντιμετώπισε ποτέ η ανθρωπότητα. Οδηγεί αναπόφευκτα στην **οικονομική απομεγέθυνση**, γιατί τραβά το χαλί της φύσης κάτω από τα πόδια της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Απαιτεί λοιπόν τέτοια εκ βάθρων αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων στην κατεύθυνση της οικονομικής απομεγέθυνσης, ώστε να ισοδυναμεί με μετακαπιταλιστική κοινωνική επανάσταση. Συρρικνώνοντας δραματικά τα χρονικά περιθώρια που έχουμε, απαιτεί επιπλέον απόλυτη συνεργασία στο ανώτατο επίπεδο σε όλα τα κέντρα λήψης των αποφάσεων μεταξύ των κυβερνήσεων, των κρατών, των επιχειρήσεων και των οργανισμών της κοινωνίας των πολιτών, ώστε οι αναγκαίες αλλαγές να επέλθουν.

Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία ήταν πάντα αλλά τώρα πια είναι περισσότερο από ποτέ προφανές ότι είναι εχθρική προς την

ανθρωπότητα, γιατί είναι εντυπωμένο στις καταστατικές της αρχές να:

– θέτει εκτός πλαισίου οποιονδήποτε λογικό σχεδιασμό συντεταγμένης οικονομικής απομεγέθυνσης, παραμένοντας μία πρωτόγονη ιδεολογία οικονομικής επέκτασης τύπου φαρ ουέστ σε ένα πια εντελώς πεπερασμένο κόσμο, που πνέει τα λούισθια υπό το βάρος της υπερεκμετάλλευσης πόρων.

– Βλέπει την κατάρρευση ειδικά κάθε οικοσυστήματος και την οικολογική κρίση συνολικά ως ευκαιρία για επέκταση της εμπορευματικής αγοράς και για την συσσώρευση του κεφαλαίου.

– θέτει δια της ιδεολογίας την κυρίαρχη λογική στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία με την ισχύ των κρατών, των στρατών και των ιδεολογικών μηχανισμών τους και θέτει εκτός της κυρίαρχης αυτής λογικής δια ροπάλου οποιαδήποτε απόχρωση διαφορετικής διαχείρισης των πραγμάτων. Ο αποκλεισμός κάθε διαφορετικού input σκέψης έχει έτσι αναπτύξει ένα πρωτοφανές fact-resistant πλαίσιο, που συνεχίζει να προωθεί με ακόμη μεγαλύτερη ταχύτητα την καταστροφή του πλανήτη, την ώρα που βρισκόμαστε στο χείλος του γκρεμού.

– Επενδύοντας στον ανταγωνισμό έναντι της συνεργασίας ως δήθεν αρχέτυπο της ανθρώπινης φύσης και της διαπροσωπικής κατάστασης πραγμάτων, λειτουργεί απορρυθμιστικά στην αδήριτη ανάγκη μάξιμουμ συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κοινωνικών δομών και θεσμών για το ξεπέρασμα της οικολογικής κρίσης.

– Θα διαχειριστεί την αναπόφευκτη οικονομική απομεγέθυνση, τους λόγω αυτού λιμούς και προσφυγικά ρεύματα δια του γενικευμένου στρατιωτικού πολέμου και όχι με έναν συντεταγμένο και δημοκρατικό τρόπο, όπως απαιτείται για να μην γυρίσουμε στις σκοτεινές εποχές της ανθρωπότητας του 20ου αιώνα.

Ο φιλελευθερισμός δεν ταυτίζεται με τον νεοφιλελευθερισμό. Για την ακρίβεια ένας φιλελεύθερος μπορεί να αντιτίθεται στον νεοφιλελευθερισμό. Ο φιλελευθερισμός αποτέλεσε ένα ιστορικό βήμα της ανθρωπότητας ενάντια στην κυριαρχία του ανθρώπου από άνθρωπο, το οποίο πρέπει επί μέρους να κρατήσουμε. Σήμερα όμως ο φιλελευθερισμός του 18ου αιώνα αποτελεί ετεροχρονισμένη

σκέψη. Δεν αναγνωρίζει τις σύγχρονες σχέσεις καπιταλιστικής κυριαρχίας ως κάτι αρνητικό. Και δεν έχει τα αντισώματα να αντιπαρατεθεί στον νεοφιλελευθερισμό. Οι οικολογικές παραφυάδες του φιλελευθερισμού παράγουν στην καλύτερη ηθικούς κώδικες προσωπικής κατανάλωσης σε έναν καταρρέοντα κόσμο και στη χειρότερη χρηματιστήρια ρύπων, δασών, εθνικών δρυμών και ζώων υπό εξαφάνιση.

Βρισκόμαστε λοιπόν σε κεφαλοκλείδωμα πνιγμού από τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό, με τον νεοφιλελευθερισμό να καθαγιάζει τη στρατιωτική σε βάρος μας βία και τον φιλελευθερισμό συνυπεύθυνο. Το ξεπέρασμα και η υπέρβασή του φιλελευθερισμού είναι λοιπόν αναγκαία για να ξεφύγουμε από το deadlock και να απελευθερωθούν δυνάμεις.

Γιατί κανείς και καμία δομή δεν περισσεύει πια στον αγώνα των επόμενων δεκαετιών. Έναν αγώνα όχι πια απλώς και μόνο για ελευθερία, ισότητα και δημοκρατία αλλά για τη συλλογική και ατομική μας επιβίωση, ημών και των λοιπών ειδών ζωής του πλανήτη.

Προσευχή με τα δικά μας λόγια: Άνθρωποι συγχωρήστε Τον

του Γιώργου Κτενά

Το κεντρικό νόημα της μεσαιωνικής φιλοσοφίας, ήταν ότι οι καθολικές έννοιες ήταν αυθυπόστατες και υπερτερούσαν των εμπειρικών παρατηρήσεων και πραγμάτων. Ο μεσαιωνικός άνθρωπος ήταν δεμένος με τη γη, τον διαπότιζε η κανονικότητα του φυσικού κύκλου, σε ένα σχήμα αυστηρής κοινωνικής ιεραρχίας που

είχε θεία προέλευση. Πάνω σε αυτό το σύστημα ο θεός ήταν καθολικός εξουσιαστής. Οι άνθρωποι μπορούσαν να υπομείνουν την αθλιότητα που βίωναν ακριβώς λόγω της λυτρωτικής ελπίδας που έφερε ο Χριστός Πάσχων, αγκαλιάζοντας την κοινωνική συντριβή τους. Γιατί το άτομο εκκολαπτόταν μέσω της υπερατομικής συνείδησης (ο μεσαιωνικός άνθρωπος λειτουργούσε ακριβώς μέσα από την εξάλειψη της προσωπικότητάς του) και η χριστιανική εκκλησία αποτελούσε και αποτελεί ακόμα την καλύτερη έκφραση αυτής της συνείδησης. Άρα ο πραγματικός κόσμος «ζωγραφιζόταν» από την θρησκευτική έμπνευση, καθώς ο μοναδικός λόγος που ο μεσαιωνικός άνθρωπος σκεφτόταν, ήταν επειδή πίστευε! Ας ψάξουμε να βρούμε τις διαφορές με όσα συμβαίνουν ακόμα στις μέρες μας.

Μπορεί σε πρώτη ανάγνωση να μοιάζει παράταιρο, αλλά ακόμα και οι κομβικές έννοιες του συνταγματισμού αποτελούν κληροδότημα της, τρόπον τινά, πολιτικής θεολογίας, δηλαδή του συγχρωτισμού της πολιτικής φιλοσοφίας με τη θεολογία. Στον Μεσαίωνα το φυσικό δίκαιο είχε θεϊκή καταγωγή, καθώς είδαμε ήδη ότι η Ιδέα (-το καθολικό) θεωρούνταν ανώτερη από την Ύπαρξη (-το ειδικό), άρα ήταν ανώτερο από τον λόγο ή το νόμο του βασιλιά. Άρα η κοσμική εξουσία υστερούσε μπροστά στην Εκκλησία, έως ότου η εκκοσμίκευση αναίρεσε το ίδιο το περιεχόμενο του δικαίου. Δηλαδή ο θεός πέρασε σε δεύτερο πλάνο και στη θέση του βρέθηκε αρχικά ο βασιλιάς, έστω και ως ελέω θεού, αλλά και το έθνος μετά τον 18^ο αιώνα. Δεν αναιρέθηκε δηλαδή η πατέντα της κυριαρχίας, γιατί αυτή η κυριαρχία είναι που τελικά μας ενδιαφέρει, αλλά ο φορέας της.

Η Αναγέννηση θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι έδωσε στον άνθρωπο το ερέθισμα για να βρει μέσα του τον θεό, παρά να τον συλλάβει εξωτερικά ως ζοφερό ριζικό όπως τον ήθελε ο μεσαιωνικός μυστικισμός. Κι εδώ είναι ο βατήρας για το άλμα μακριά τουλάχιστον από την πνιγηρή πατριαρχία της θρησκείας, κάθε θρησκείας, αν και πολύ φοβάμαι ότι αυτά τα νέα δεν έχουν φτάσει ακόμα στη χώρα μας.

Όταν ο Μπρεχτ αντιμετώπισε τη διαλεκτική ως τρόπο ζωής, στο ερώτημα που έβαλε για την ύπαρξη του Θεού, απάντησε ως κ. Κ. ότι το πιο σημαντικό δεν είναι το αν υπάρχει Θεός, αλλά κατά πόσο θα άλλαζε τη ζωή ενός ανθρώπου μια τέτοια απάντηση (*Ιστορίες του κ. Κούνερ*). Θα συμπλήρωνα στο ίδιο ερώτημα, ότι έχει ενδιαφέρον και η μορφή του Θεού. Ο Ράιχ αντιμετωπίζει ως Θεό τον έρωτα που κάνουν δύο ερωτευμένοι άνθρωποι. Συντάσσομαι απόλυτα: Αν αυτή είναι η εικόνα και η μορφή Του, αυτόν τον Θεό θέλω. Είναι όμως έτσι; «*Άνθρωποι, συγχωρήστε Τον*», αναφώνησε από τον σταυρό ο Ιησούς του Σαραμάγκου (*Το κατά Ιησούν Ευαγγέλιο*) όταν διαπίστωσε ότι η έλευσή Του στη Γη ταυτίστηκε με τα ποτάμια πόνου και αίματος που έφερε ο θάνατός Του. Κι αυτά τα ποτάμια τρέχουν ακόμα. Τα παραδείγματα είναι πρόσφατα, πολλά και έχουν την ευλογία Του. Πρέπει να μάθουμε να προσευχόμαστε με τα δικά μας λόγια, στη δική μας καθημερινή Παναγιά, αν θέλουμε να κάνουμε το πέρασμα προς την ελευθερία. Και κάποια μέρα να Τον συγχωρήσουμε για όλα τα δεινά που μας έχει φέρει. Η μήπως είναι ασυγχώρητος;